

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

Лісняк Євген Володимирович

**РОЛЬ І ФУНКЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ, ЯК
ГОЛОВНИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ В
ЕКОНОМІЦІ**

Спеціальність 8. 03050802 – банківська справа

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр”

Студент групи БСм – 51
Є.В. Лісняк

Науковий керівник
к.е.н. Стубайло Т. С.

Дипломну роботу допущено
до захисту:

«___» _____ 2013 р.
Завідуючий кафедрою банківської справи,
доктор економічних наук, професор
О. В. Дзюблюк _____

Тернопіль – 2013

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА	
1.1. Сутність, функції, призначення та види фінансового посередництва	7
1.2. Банки як провідні суб'єкти фінансового посередництва	17
1.3. Небанківські фінансово-кредитні установи як конкуренти банків на ринку фінансового посередництва	25
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	38
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИКОНАННЯ БАНКАМИ ФУНКЦІЙ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ В ЕКОНОМІЦІ	
2.1. Аналіз фінансових показників діяльності банків у після кризовий період.	39
2.2. Особливості проведення кредитних операцій банків у кризових умовах	53
2.3. Аналіз формування депозитного портфеля банківських установ	60
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	69
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ЯК ГОЛОВНИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ В ЕКОНОМІЦІ	
3.1. Банки з державною участю та їх вплив на стабільність банківської системи у післякризовий період	71
3.2. Підвищення ефективності діяльності банків, як основних посередників на фінансовому ринку України.	77
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	89
ВИСНОВКИ	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	95

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що сучасних умовах фінансові посередники посідають одне з центральних місць на фінансовому ринку. Основна їхня функція - це допомога в передачі коштів від потенційних заощадників до потенційних інвесторів і навпаки. Фінансові посередники створюють свої фонди, беручи кошти в борг у заощадників, за що останнім виплачується процентний дохід. Акумулюючи кошти таким чином, вони надають їх під вищі проценти інвесторам. Різниця між отриманим та виплаченим процентним доходом іде на покриття витрат фінансового посередника та його прибуток.

У вітчизняній літературі найпоширенішим є поділ фінансових посередників на дві групи:

- 1) банки;
- 2) небанківські фінансово-кредитні установи.

Фінансове посередництво розглядається як фінансово-кредитна система, яка залучає фінансові ресурси з метою їх подальшого розміщення у фінансові активи.

Найголовніше завдання фінансових посередників - спрямувати рух капіталу до найефективніших споживачів. Базовою основою їх функціонування є реалізація кредитно-інвестиційних угод (тобто безпосереднє фінансування) та заміна прямого фінансування непрямым через випуск власних вторинних зобов'язань. Логічно, що предметом праці для посередників на ринку стають цінні папери і гроші.

Огляд літератури з теми дослідження. Проблеми ролі банківських установ, як фінансових посередників в економіці держави неодноразово розглядали вітчизняні та зарубіжні науковці. У зарубіжній науковій літературі оцінка стану діяльності комерційних банків висвітлена в роботах: Самуельсон П.

В, Нордхауз Б.К, Кірхнер Р., Брігхем Е. Ф., Партин Г. О. та інших. Вагомий внесок у цей процес зробили вітчизняні вчені: Балабанов І.Т., Бланк І.А., Захожай В.Б., Явірський С.С. та інші.

На думку цих учених, проблемні питання виникають не тільки в аналізі суті та функцій банків, а й у виявленні ролі та значенні комерційних банків у ринкових умовах господарювання. Однак у їхніх працях неповною мірою висвітлено основні посередницькі функції комерційних банків саме у ринковому середовищі.

Тому, об'єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень і практичних розробок з питань підвищення ролі та значення банківських установ в Україні обумовила вибір об'єкта, теми дослідження та її актуальність.

Мета та задачі дослідження. Мета дипломної роботи – показати, яке призначення фінансових посередників на фінансовому ринку, а також визначити місце комерційного банку у посередницькій діяльності.

Відповідно до поставленої мети визначено основні завдання, спрямовані на її вирішення:

- ознайомитися із сучасним методичним інструментарієм діяльності фінансових посередників;
- проаналізувати основних суб'єктів фінансового посередництва в Україні, їх діяльність та роль у сфері фінансових послуг;
- уточнити роль і значення банківських установ в економіці країни;
- розкрити сутність та основні економічні та посередницькі функції комерційних банків в умовах ринкової економіки;
- розглянути проблеми функціонування банків в умовах кризових явищ в економіці;
- запропонувати систему заходів щодо оптимізації діяльності банківських установ, щодо подолання негативних наслідків фінансової кризи.

Об’єкт і предмет дослідження. Об’єктом дослідження даної роботи є комерційні банки, а також аналіз виконання ними притаманних для сфери фінансового посередництва функцій.

Предметом дослідження є діяльність банківських установ на грошовому ринку в період кризи.

Методи дослідження. На основі діалектичного методу пізнання проведено вивчення та визначення напрямків вдосконалення діяльності комерційних банків, як фінансових посередників грошової сфери. Для дослідження операцій банківських установ та їхнього впливу на перебіг економічних процесів використані: математичні, статистичні методи, методи прогнозування та спостереження.

Інформаційна база роботи. Статистичну та факторологічну базу дослідження складають закони України, постанови та декрети Кабінету Міністрів України, нормативні документи Національного банку України, банківських установ.

Наукова новизна роботи. Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

- узагальнено та удосконалено класифікацію фінансових посередників в Україні;
- подані переваги та вади банківських, небанківських, депозитних, договірних та інвестиційних установ, що дає змогу у перспективі використовувати цю класифікацію фінансового посередництва для вирішення нових завдань у дослідженнях;
- поглиблено економічну суть і зміст категорії “фінансове посередництво”;
- визначено завдання стратегії діяльності різних фінансових посередників для отримання конкурентних переваг.

Практичне значення роботи полягає у тому, що запропоновані рекомендації можуть використовуватися у процесі організації банківської діяльності, зокрема, покращення функціонування банківської системи загалом і створення її конкурентоспроможності, як стратегічної складової національної економіки України.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 104 сторінки. Список використаних джерел складається із 93 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

1.1. Сутність, функції, призначення та види фінансового посередництва

У суспільстві з розвинутими ринковими відносинами важливу роль на фінансовому ринку відіграють фінансові посередники, які є ключовою фігурою на всіх сегментах ринку. Вони відіграють важливу роль у переміщенні коштів, акумулюють невеликі, часто короткострокові заощадження численних власників, дають великі суми і на тривалий час тим, кому вони потрібні. Багато посередників мають унікальні риси, але всім їм властиве одне: вони випускають власні зобов'язання. У цьому значенні ні брокери, ні дилери, ні навіть біржі не є фінансовими посередниками.

Україна характеризується низьким рівнем життя населення, саме це робить діяльність фінансових посередників не активною. Однак ринок фінансових послуг характеризується багаточисельністю оферентів, які надають один вид фінансових послуг. Значна кількість фінансових посередників призводить до посилення конкуренції між ними. Зважаючи на це, актуальним стає дослідження ролі та видів фінансових посередників, що функціонують на ринку фінансових послуг.

Фінансове посередництво - це здійснення професійної діяльності на фінансовому ринку. Така діяльність здійснюється системою фінансових інститутів [46, с.57].

Фінансове посередництво можна розглядати у вузькому та у широкому розумінні. Це пов'язано з існуванням прямого та непрямого фінансування.

У вузькому розумінні його суть полягає у наданні послуг на фінансовому ринку за комісійну винагороду (надання агентських послуг або здійснення транс

акційних операцій). Фінансове посередництво у вузькому розумінні пов'язане з прямим фінансуванням [46, с.130].

У широкому розумінні - це надання трансформаційних послуг. Воно пов'язане з непрямим фінансуванням та наданням агентських послуг.

Значення фінансового посередництва:

1. Полегшення руху коштів та прискорення цього руху;
2. формування "пакетів" фінансових ресурсів різних розмірів;
3. зниження ризику неповернення коштів або ризику несплати доходів;
4. здійснення трансформації строків надання фінансових ресурсів (за рахунок обслуговування непрофесійних суб'єктів);
5. створення так званого ефекту масштабу" (зменшуються витрати на обіг фінансових ресурсів у суспільстві).

У національній практиці на офіційному рівні термін "фінансовий посередник" уперше було узагальнено вжито в Постанові Кабінету Міністрів України "Про заходи щодо розвитку фондового ринку та вдосконалення його державного регулювання". З набранням чинності Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" законодавче встановлюються [30, с.3]:

- загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг;
- пріоритети в здійсненні регулятивних та наглядових функцій з боку держави за діяльністю фінансових посередників.

Сучасні фінансові посередники розглядаються, як спеціалізовані професійні оператори ринку, інвестиційно-кредитні установи, що перерозподіляють ресурси між постачальниками і споживачами фінансового капіталу, між інвесторами/кредиторами та реципієнтами коштів на основі дії принципу зв'язку в динаміці руху активів.

На сьогодні фінансовими посередниками виступають:

- спеціалізовані інвестиційні компанії;

- банки;
- трастові компанії;
- кредитні спілки;
- страхові компанії;
- пенсійні фонди та інші [81, с.280].

Найголовніше завдання фінансових посередників - спрямовувати рух капіталу (збережень) до найефективніших споживачів. Базовою основою їх функціонування є реалізація кредитно-інвестиційних угод (тобто безпосереднє фінансування) та заміна прямого фінансування непрямым через випуск власних вторинних зобов'язань [47, с.25].

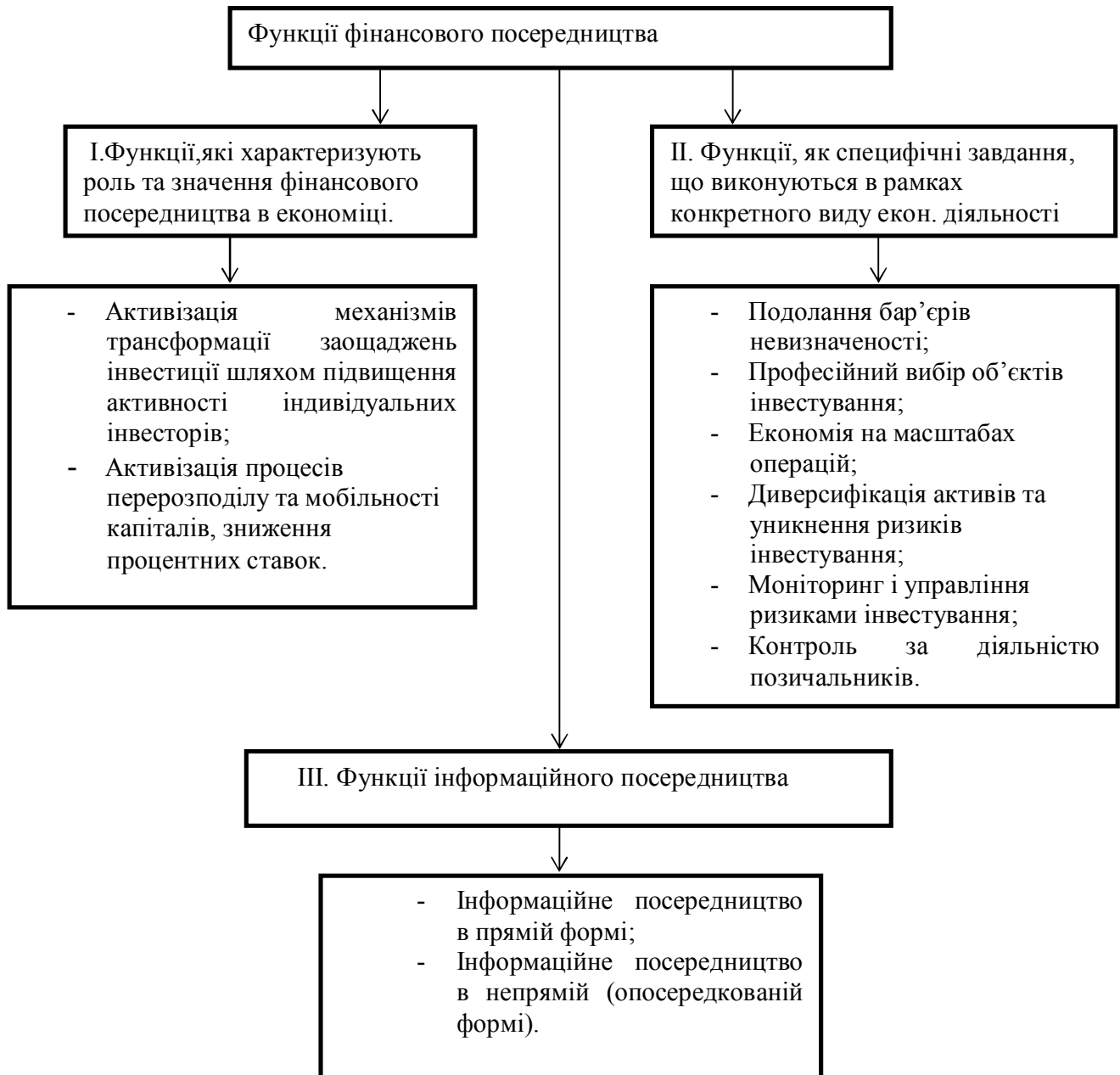
Діяльність фінансових посередників на практиці пов'язана зі створенням нових фінансових інструментів. Фінансові інститути, які виконують посередницькі функції, мають можливість одержати прибуток за рахунок економії, що обумовлена зростанням масштабу операцій, здійснюючи аналіз кредитоспроможності потенційних кредиторів, розробку порядку надання позик і розрахунків за них, рівномірно розподіляючи ризики. Їх діяльність таким чином направлена на допомогу приватним особам, що мають заощадження, перетворити їх на капітал і вкласти у різні підприємства, диверсифікуючи при цьому ризик.

Система спеціалізованих фінансових посередників має можливість надати власникам заощаджень більші вигоди, ніж просто можливість одержувати відсотки на капітал [1]. Дамо характеристику основних трьох груп функцій фінансових посередників (рис. 1.1).

1. Функції, що характеризують роль і значення фінансового посередництва в економіці, полягають у зростанні обсягів інвестицій, поліпшенні їх структури та зниженні вартості:

> *активізація механізмів трансформації заощаджень в інвестиції шляхом підвищення інвестиційної активності індивідуальних інвесторів.* Ця функція

виконує завдання забезпечення додаткового обсягу інвестицій у виробництво національного продукту;

Рис.1.1. Схема основних функцій фінансового посередництва

> активізація процесів перерозподілу та мобільності капіталів шляхом фінансового забезпечення нових та ефективних видів економічної діяльності за рахунок вилучення капіталів із традиційних сфер застосування;

> *зниження процентних ставок* шляхом збільшення надходження ресурсів на фінансові ринки через фінансових посередників, що спричиняє зниження вартості залучення капіталів для реального сектора економіки.

2. Функції як специфічні завдання, що виконуються фінансовими посередниками в рамках конкретного виду економічної діяльності:

> *подолання бар'єрів невизначеності*, у зв'язку з тим, що з погляду індивідуального інвестора фінансові посередники - це відносно відкриті установи, вірогідність шахрайства яких є набагато нижчою, ніж підприємств реального сектора. У рамках цієї функції фінансові посередники забезпечують подолання психологічних бар'єрів, залучаючи не схильних до ризику інвесторів до інвестиційних процесів;

> *професійний вибір об'єктів інвестування* шляхом проведення аналізу інформації про об'єкти інвестування на предмет потенційної прибутковості й ризику вкладання коштів та професійний вибір найпривабливіших об'єктів інвестування;

> *економія на масштабах операцій* - кожен окремо взятий індивідуальний інвестор у разі ведення ним операцій на фінансових ринках самостійно (наприклад, надання позик), змушений зазнавати значних трансакційних витрат у процентному відношенні до отриманих

доходів (оплачуючи послуги брокерів, нотаріусів, оцінювачів та ін.).

Фінансові посередники роблять ці витрати для індивідуальних інвесторів несуттєвими по щодо отриманих доходів;

> *диверсифікація активів та уникнення ризиків* інвестування - інвестування у велику кількість фінансових активів (надання кредитів великій кількості позичальників або придбання цінних паперів багатьох клієнтів) забезпечує суттєве зниження ризиків інвестування для індивідуальних інвесторів;

> *моніторинг та управління ризиками інвестування* - функція, яка полягає в постійному моніторингу фінансового стану об'єктів інвестування й

оперативному регулюванні зростання інвестиційних ризиків. Ця функція є логічним продовженням функції відбору об'єктів інвестування;

> *контроль за діяльністю позичальників* - ця функція тісно переплітається з функцією моніторингу та управління ризиками.

3. Функції інформаційного посередництва:

> *інформаційне посередництво в прямій формі* - консультації індивідуальних інвесторів з питань інвестування, різні види економічного аналізу можливих напрямків інвестування, видання різноманітних бюлетенів економічної інформації;

> *інформаційне посередництво в непрямій (опосередкованій) формі*, під якою розуміють управління капіталом. Непряме інформаційне посередництво пов'язане із специфічною формою оплати інформації власником капіталу, яка полягає в передачі власником капіталу своїх ресурсів фінансовому посереднику.

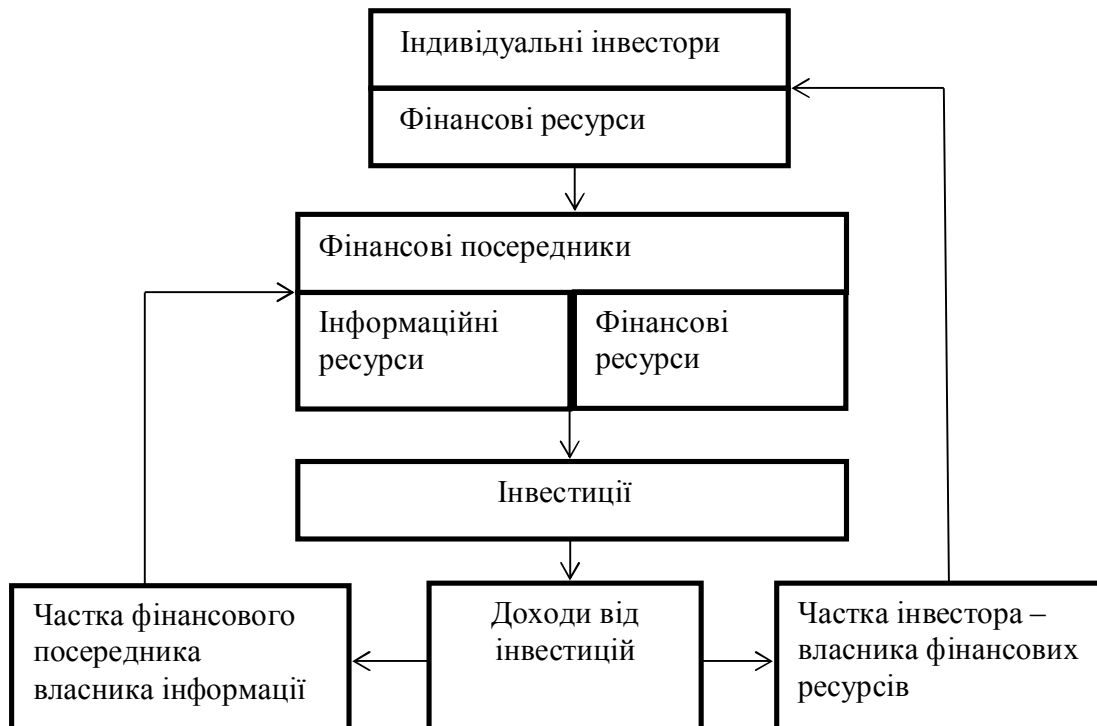
Розподіл інвестиційного доходу між власниками факторів інвестування фінансових та інформаційних ресурсів на наш погляд можна розглядати за схемою, запропонованою В.В. Замовець та С.П. Зубик (рис. 1.2) [16, с.26].

Виконання наведених вище функцій фінансового посередництва є обов'язковим для фінансових посередників різного типу. Реалізація цих функцій фінансовими посередниками різного типу визначається певними законодавчими обмеженнями щодо окремих сторін їх діяльності (щодо формування інвестиційного портфеля, залучення коштів, участі в операціях на фондовому ринку). Крім того, окремі групи фінансових посередників виконують і додаткові операції, притаманні лише їм функції.

Згідно з вимогами чинного законодавства фінансові посередники можуть виконувати функції [31, с.10]:

- з консолідації (акумуляції) збережень індивідуальних інвесторів у єдиний пул і подальше диверсифіковане вкладення накопиченого капіталу в різні проекти. Індивідуальні збереження з інвестиційними намірами є особливим

видом збережень, і для багатьох непрофесійних учасників ринку звернення до інституційних фінансових консультантів - переважна форма участі у масштабних проектах (так, наприклад, реалізуються приватні інвестиції за кордоном);

Рис. 1.2. Схема розподілу інвестиційного доходу між власниками факторів інвестування фінансових та інформаційних ресурсів.

- із забезпечення рівноваги на ринку капіталів через погодження пропозицій і попиту на фінансові ресурси. Професійна організація андеррайтингу як задоволення потреб клієнтів щодо гарантованого розміщення їхніх активів є винятковою прерогативою інституційної форми посередництва;
- з перерозподілу і зниження фінансових ризиків.
- між більш несхильними і менш несхильними до ризику економічними суб'єктами;

- із забезпечення підвищеної ліквідності фінансових вкладень шляхом професійного портфельного управління активами.

Конкретні переваги фінансового посередництва виявляються у такому:

– можливості для кожного окремого кредитора оперативно розмістити вільні кошти в дохідні активи, а для позичальника – оперативно мобілізувати додаткові кошти, необхідні для вирішення виробничих чи споживчих завдань, і так само оперативно повернути їх на висхідні позиції;

– скороченні витрат базових суб'єктів грошового ринку на формування вільних коштів, розміщенні їх у дохідні активи та запозиченні додаткових коштів;

– послабленні фінансових ризиків для базових суб'єктів грошового ринку, оскільки значна частина їх перекладається на посередників;

– збільшенні дохідності позичкових капіталів, особливо зосереджених у дрібних власників, завдяки зменшенню фінансових ризиків, скороченню витрат на здійснення фінансових операцій та відкриттю доступу до великого, високодохідного бізнесу;

– можливості урізноманітнити відносини між кредиторами і позичальниками наданням додаткових послуг, які беруть на себе посередники.

Фінансові посередники складають багаточисленну групу головних учасників фінансового ринку, яка забезпечує посередницький зв'язок між покупцями та продавцями фінансових інструментів (фінансових послуг) Певна частка фінансових посередників сама може виступати на фінансовому ринку у ролі продавця, або покупця.

Основні види фінансових посередників [68, с.456]:

1. Фінансові посередники які здійснюють виключно брокерську діяльність;
2. Фінансові посередники які здійснюють виключно дилерську діяльність;
3. Інститут фінансових брокерів (агентів);
4. Кредитно-фінансові та інвестиційні інститути.

Фінансові посередники, які здійснюють виключно брокерську діяльність, є професійними учасниками фінансового ринку, діяльність котрих має бути обов'язково ліцензованою. Основною функцією таких посередників є надання допомоги як продавцям так і покупцям фінансових інструментів (фінансових послуг) у здійсненні угод на фінансовому ринку. Фінансовий посередник, здійснюючий брокерську діяльність, бере участь в здійсненні угод в якості повіреного (на основі договори-доручення від клієнта) або в якості комісіонера (на основі договори комісії).

Цю групу фінансових посередників являє багаточисельний інститут фінансових брокерів, здійснюючих свою діяльність як на організованому, так і на неорганізованому фінансовому ринку. В якості фінансових брокерів в згоді з законодавством мають змогу виступати як юридичні особи (брокерські контори та фірми), так і фізичні особи. В складі загального інституту фінансових брокерів визначають:

1. Інвестиційних брокерів;
2. Валютних брокерів;
3. Страхових брокерів (агентів) [74, с.356].

Кожна з цих груп фінансових брокерів здійснює свою діяльність виключно на співвідносному виді фінансових ринків.

Основу доходів фінансових брокерів встановлює комісійні виплати від суми здійснених ними угод.

Фінансові посередники, які здійснюють дилерську діяльність, також є професійними представниками фінансового ринку. Головною функцією таких посередників є купівля - продаж фінансових інструментів від свого імені та за свій рахунок з метою отримання прибутку від різниці у цінах. За рахунок здійснення спекулятивних дилерських операцій забезпечується страхування цінового ризику на фінансовому ринку [72, с.45].

В співвідношенні з діючими нормами дилер зобов'язаний публічно наголошувати ціни покупки (або продажу) виключних фінансових інструментів з зобов'язанням здійснення угод по наголошеним цінам (об'єм угод також оговорюється в пропозиції). Дилерську діяльність на фінансовому ринку може здійснювати виключно юридичні особи, які пройшли ліцензування - в процесі такого ліцензування надаються певні вимоги к мінімальному розміру капіталу, атестації виняткових спеціалістів та інше. Цю групу фінансових посередників являють собою різноманітні кредитно-фінансові та інвестиційні інститути, головним з котрих є [16, с.25]:

1. Комерційні банки;
2. Інвестиційні компанії (підприємства - торговці цінними паперами, котрі окрім ведення посередницьких операцій на фондовому ринку мають приваблювати ресурси для здійснення сумісного інвестування шляхом емісії та розміщення сумісних цінних паперів);
3. Інвестиційні фонди (юридичні особи, створені у формі акціонерного товариства, акумулюючи ресурси дрібних індивідуальних інвесторів для здійснення сумісного інвестування);
4. Інвестиційні дилері або андеррайтери (спеціалізовані банківські установи або компанії, які займаються первинним продажем емітованих акцій та облігацій шляхом купівлі нових їх емісій та організацією підписки (реалізації) їх учасникам вторинного фондового ринку дрібними партіями);
5. Трастові компанії або інвестиційні керуючі;
6. Фінансово - промислові групи або фінансові холдингові компанії;
7. Фінансовий дім або фінансовий супермаркет (фінансовий інститут, здійснюючий посередницьку діяльність на різноманітних фінансових ринках - кредитному, валютному, інвестиційному, страховому - та надаючи комплексні фінансові послуги своїм клієнтам); страхові компанії;
8. Пенсійні фонди;

9. Інші кредитно - фінансові та інвестиційні інститути.

Отже, основними суб'єктами фінансового ринку є позичальник, інвестори та фінансові інститути. Позичальник - фізичні та юридичні особи, котрі приваблюють грошові ресурси кредиторів, щоб мобілізувати частину фондів необхідну для розвитку бізнесу, та стають дебіторами (боржниками) перед інвесторами (кредиторами) [46, с.32]. Інвестори - громадяни та юридичні особи України або іноземних держав, а також держави в обличчі їх керівництва [46, с.33]. Ці суб'єкти інвестиційної діяльності, котрі приймають рішення о вкладанні особистих, позичальник або приваблених майнових та інтелектуальних коштовностей у об'єкти інвестування. Вони продають свої фонди на ринку, встановлюють плату за їх використання для того, щоб ці фонди приносили прибуток. Отже, інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців. Фінансові інститути - це посередники, які забезпечуючи зустріч позичальника та інвестора (кредитора) на фінансовому ринку. Вони здійснюють трансформацію тимчасово вільних грошових ресурсів.

1.2. Банки як провідні суб'єкти фінансового посередництва

Ступінь розвитку ринку фінансових послуг обумовлюється кількістю та якістю фінансових посередників, а також різноманітністю фінансових послуг, які вони можуть запропонувати. Зростання ролі фінансових посередників (банків і небанківських структур) і розширення сфери їх послуг стають характерними рисами сучасного економічного розвитку і проявляються повсюдно при обслуговуванні клієнтів як учасників ринку при розміщенні та (або) залученні капіталу. Надання фінансових послуг (і в першу чергу – масових у поєднанні із специфічними) стає високодохідним бізнесом [4].

У світовій практиці не існує єдиного підходу до класифікації фінансових посередників. Це пояснюється відсутністю єдиної моделі організації в країні

фінансового посередництва. У сучасних умовах найбільшого поширення набули такі моделі структурної організації фінансового сектору країни:

- ринково-орієнтована модель;
- банківсько-орієнтована модель;
- змішана модель.

Україні притаманна банківсько-орієнтована модель фінансового посередництва. Фінансове посередництво за такою моделлю може бути поділене на банківське посередництво, якому належить ключова роль на ринку, і небанківське фінансове посередництво.

В основу вище розглянутої класифікації покладений критерій участі посередників у формуванні пропозиції грошей на ринку. Банки через грошово-кредитний мультиплікатор здатні впливати на пропозицію грошей на ринку, небанківські фінансово-кредитні установи такої здатності не мають.

Таким чином, в Україні серед фінансових посередників ключову роль відіграють банки. Це проявляється в такому [61, с. 203]:

- на банки припадає більша частка в перерозподілі позичкових капіталів на грошовому ринку, ніж на будь-який інший вид фінансових посередників;
- банки за своїм функціональним призначенням беруть участь у формуванні пропозиції грошей і мають можливість безпосередньо впливати на ринкову кон'юнктуру й економічне зростання, а інші посередники такої можливості не мають;
- банки мають можливість надавати економічним суб'єктам широкий асортимент різних послуг, тоді як інші посередники спеціалізуються на окремих, часто обмежених фінансових операціях.

Виділення банків в окрему групу характерне для всіх наявних класифікацій фінансових посередників. Банки мають дві функціональні особливості [54, с. 200]:

- банки приймають гроші на поточні (чекові) депозити, за якими вкладники можуть вільно розпоряджатися своїми коштами. Це робить забезпечення ліквідності надзвичайно актуальною проблемою в діяльності банків;
- розміщуючи свої резерви в позички, банки спроможні створювати нові депозити і цим впливати на пропозицію грошей, що робить їх діяльність надзвичайно відчутною і вразливою для економіки.

Завдяки цим двом функціональним особливостям діяльності банків виникає об'єктивна необхідність у системному суспільному контролі за банками.

Щоб забезпечити суспільний контроль за банківською діяльністю, банки не тільки абстрактно-теоретично, а практично виділяються в окрему інституційну структуру. Вона називається банківською системою і функціонує на підставі окремого банківського законодавства, яке передбачає досить жорстку регламентацію роботи банків та чіткий механізм нагляду і контролю за їх діяльністю [34, с.234]. Цим досягається урівноваженість інтересів власників банків та їх працівників, з одного боку, та інтересів їх вкладників і суспільства в цілому - з іншого. Маючи завдяки своїм функціональним особливостям явні переваги перед іншими посередниками у своїй комерційній діяльності, банки через систему контролю і нагляду ставляться в такі умови, за яких їхні можливості і становище на ринку вирівнюються з положенням інших його суб'єктів.

В українському законодавстві спочатку переважав широкий підхід до визначення банку. У першому Законі України “Про банки та банківську діяльність” (березень 1991 р.) банком названо будь-яку установу, що виконує функції кредитування, касового і розрахункового обслуговування народного господарства та здійснює інші банківські операції, передбачені цим законом (ст.3). Таких операцій у законі зазначено 16, однак не зазначено, чи банк повинен виконувати всі ці операції, чи тільки одну з них для того, щоб одержати

відповідний статус. Ця обставина давала можливість надто широко трактувати поняття банк і сферу банківської діяльності, розмивала правову межу між банками і небанківськими фінансовими посередниками. Тому норми банківського нагляду і регулювання могли поширюватися на переважну більшість суб'єктів грошового ринку [33, с.115].

Аналіз багатовікової світової історії банківської справи та механізму функціонування грошового ринку дає підстави віднести до банківської діяльності комплекс із трьох посередницьких операцій:

- приймати грошові вклади від клієнтів;
- надавати клієнтам позички і створювати нові платіжні засоби;
- здійснювати розрахунки між клієнтами.

Виконання цього комплексу операцій можна вважати визначальною економічною ознакою банку взагалі - як центрального, так і комерційного. Перелічені операції є базовими, вони створюють первинну (родову) сферу банківської діяльності. Це місце їх визначається самою природою грошового ринку.

Комплекс із трьох базових операцій - депозитних, кредитних і розрахункових - створює первинну сферу банківської діяльності, а фінансовий посередник, що виконує цей комплекс, є банківським інститутом, банком в економічному розумінні. [61, с.112]

Насправді банківські посередники, крім базових, можуть виконувати й багато інших, не базових, але потрібних для грошового ринку операцій. При цьому вони не перестають бути банками, тому що забезпечують комплекс базових операцій. Такі банки заведено називати універсальними., Якщо посередник не забезпечує комплексу базових операцій грошового ринку, він не є банком у повному розумінні цього слова, а скоріше це частина такого банку, яка може існувати тільки в кооперації з іншими подібними посередниками, що

виконують решту базових операцій грошового ринку. Такі банки називають спеціалізованими.

Якщо ж посередник грошового ринку не виконує жодної з названих базових операцій, тобто позбавлений ознак банку, він належить до небанківських фінансових інституцій.

Визначення сутності банку через базові його операції поширюється на всі види банків - як на комерційні, так і на центральні [34, с.15]. Адже центральні банки приймають депозити, видають позички і здійснюють розрахунки, тільки мають справу не з господарюючими суб'єктами, а з самими банками. Проте цей факт не змінює ситуації по суті - центральний банк є банком банків і в цьому розумінні підпадає під вимоги базових банківських ознак. Якби це було не так, то вказані ознаки навряд чи були б достатніми для визначення сутності банку взагалі.

У зв'язку з виконанням депозитно-позичкових операцій банки беруть участь у забезпеченні обороту платіжними засобами, у нарощуванні їх маси в обороті, активно впливаючи на пропозицію грошей. Відтак виникає ще одна специфічна риса в діяльності банків - зберігання вільних резервів на кореспондентських рахунках у центральних банках і нормування залишку їх по залучених депозитах. Обов'язкове нормування депозитів є однією з найбільш жорстких вимог законодавства до банків, яка ставить їх у нерівні конкурентні умови на ринку з небанківськими посередниками. Тому в літературі інколи цю рису теж відносять до базових ознак банку. Проте для цього немає достатніх підстав і немає в цьому потреби.

По-перше, обов'язкове нормування депозитів є похідною рисою, яка впливає з базових операцій банків.

По-друге, ця риса не властива всім банкам, зокрема не нормуються пасиви центральних банків. Вона є відмітною рисою тільки банків другого рівня.

По-третє, теоретично не виключається така ситуація на грошовому ринку, за якої відпаде потреба в нормуванні депозитів як інструментів монетарного регулювання.

Будучи самостійними суб'єктами грошового ринку, банки виконують певні економічні функції, в яких конкретизується їх сутність та призначення. У літературі, на жаль, найчастіше функції банків ототожнюються з певними напрямками чи видами їх діяльності, а то й просто з окремими операціями. Такий підхід до визначення функцій банків не правомірний.

Банки виконують такі функції:

- трансформаційну;
- емісійну [82, с.29].

Трансформаційна функція банків зумовлена посередницькою місією банків взагалі і їх особливим місцем серед фінансових посередників зокрема. Полягає вона в зміні (трансформації) таких якісних характеристик грошових потоків, що проходять через банки, як рівень ризикованості, строковість, обсяги та просторове спрямування.

У зв'язку з цим можна виділити такі напрями цієї функції [45, с.27]:

- трансформація ризиків;
- трансформація строків;
- трансформація обсягів;
- просторова трансформація.

Емісійна функція банків полягає в тому, що тільки вони можуть створювати додаткові платіжні засоби і спрямовувати їх в оборот, збільшуючи пропозицію грошей, або ж вилучати їх з обороту, зменшуючи пропозицію грошей. Цю функцію виконує як центральний банк, емітуючи готівкові та депозитні гроші, так і комерційні банки, емітуючи депозитні гроші через механізм грошово-кредитного мультиплікатора.

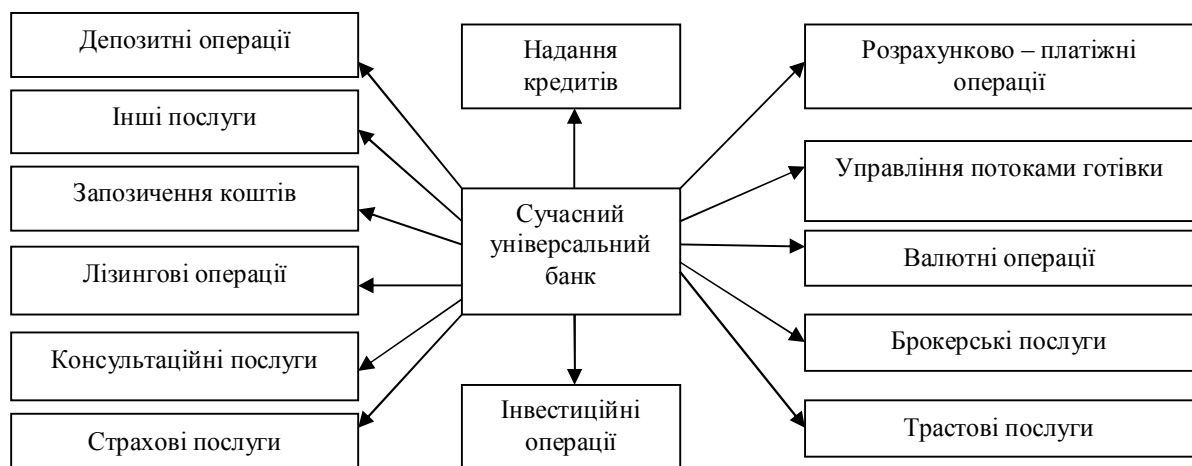
В економічній літературі називають й інші функції банків, наприклад функцію акумуляції коштів, функцію регулювання грошового обороту. На думку вчених, акумуляція коштів є складовою трансформаційної функції, оскільки будь-який вид трансформації вимагає попередньої акумуляції грошових коштів. Регулювання грошового обороту теж досягається через дві названі нами функції - трансформаційну та емісійну. Через першу здійснюється структурне, якісне регулювання грошового обороту, а через другу - кількісне: маси грошей в обороті та загальної пропозиції грошей.

Свої функції комерційні банки реалізують через виконання певного набору операцій. Перелік операцій, які може здійснювати сучасний комерційний банк, змінюється залежно від країни та виду банку. Коло операцій, що можуть виконувати найбільш універсальні банки, якими є німецькі комерційні банки, показано на рис.1.3.

З функціями банків безпосередньо пов'язана їх роль в економіці. У трансформаційній функції банки впливають на прискорення обороту капіталу в процесі відтворення, сприяють розширенню обсягів і підвищенню ефективності суспільного виробництва. В емісійній функції банки сприяють забезпеченню потреб обороту в платіжних засобах, зміцненню договірної і платіжної дисципліни в господарстві, удосконаленню та зміцненню грошового обороту. За кожним з напрямів прояву ролі банків стоїть їх копійка робота щодо забезпечення кожному господарюючому суб'єкту сприятливих умов для функціонування, а населенню - для капіталізації заощаджень та зростання доходів.

Банки як фінансові посередники реалізують свою роль передусім через три види базових операцій: депозитні, позичкові і розрахункові. Виконання цих операцій уже забезпечує провідне місце банкам у фінансовому посередництві, оскільки через них вони установлюють зв'язки майже з усім економічним оточенням і мають можливість впливати на переважну частину економічних процесів. Проте обмежитися тільки цими операціями в сучасних умовах банки

просто не можуть. Під тиском своїх конкурентів, загострення фінансових ризиків, проникнення небанківських посередників у сферу діяльності банків останні змушені все глибше проникати у вузькоспеціалізовані сегменти грошового ринку і навіть у сферу прямого фінансування, виступаючи там у ролі звичайних брокерів та дилерів. Достатньо сказати, що навіть такою специфічною діяльністю на грошовому ринку, як страхування, банки мають право займатися у Бельгії, Франції, Німеччині, Великобританії.

Рис 1.3. Основні види операцій та послуг сучасного універсального комерційного банку (на прикладі Німеччини)

Тому, брокерські та андеррайтингові операції банки можуть виконувати в Бельгії, Франції, Німеччині, Італії; у Канаді та Великобританії - з певними обмеженнями [45, с.38]. Такий активний вихід банків за сферу своєї традиційної діяльності дає змогу їм поліпшувати диверсифікацію своїх активів, зменшувати фінансові ризики, підтримувати прибутковість і конкурентоспроможність, утримувати свої провідні позиції на грошовому ринку.

1.3. Небанківські фінансово-кредитні установи, як конкуренти банків на ринку фінансового посередництва

Крім банків до кредитної системи входять спеціальні небанківські фінансово-кредитні інститути (ФКІ) [68, с.356]. У країнах з розвиненими ринковими відносинами небанківськими ФКІ є пенсійні фонди, страхові, лізингові, інвестиційні та фінансові компанії. В Україні до небанківських кредитних установ належать кредитні спілки та ломбарди (за деякими джерелами до них також відносять пенсійні фонди та органи державного та акціонерного страхування, проте ці установи, згідно законодавства України не мають права здійснювати кредитну діяльність, а отже і не можуть називатися кредитними установами).

Ломбарди - це кредитні установи, які надають грошові позики під заставу рухомого майна) [68, с.300].

Пенсійні фонди у західних країнах створюються приватними державними корпораціями, фірмами та підприємствами для виплат пенсій і допомоги робітникам і службовцям. Кошти цих фондів створюються за рахунок внесків робітників, службовців, підприємств, а також прибутків від інвестицій пенсійних фондів.

На відміну від загальнодержавної системи соціального страхування, що ґрунтується на стандартних умовах, система забезпечення робітників та службовців з пенсійних фондів підприємств дає можливість встановлювати особливі умови, зокрема інший пенсійний вік, систему внесків, що враховує при нарахуванні пенсії весь заробіток, а не його частину. Пенсія може обчислюватися на основі суми заробітку за кілька місяців перед виходом на пенсію або залежно від стажу роботи.

У пенсійних фондах акумулюються досить великі кошти, які інвестуються переважно в акції приватних компаній як на національному, так і на міжнародних

ринках позичкових капіталів. Пенсійні фонди є самостійною ланкою західної кредитної системи.

Недержавні пенсійні фонди мають у своєму розпорядженні грошові ресурси довготермінового характеру і здійснюють фінансування державних витрат та економічної активності суб'єктів господарювання шляхом вкладання коштів у державні й приватні цінні папери.

Недержавний пенсійний фонд – юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду. Недержавні пенсійні фонди створюються на підставі рішення засновників та не мають на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між засновниками. Недержавне пенсійне забезпечення є для пенсійних фондів виключним видом діяльності. Недержавні пенсійні фонди є складовою частиною системи недержавного накопичувального пенсійного забезпечення.

Недержавні накопичувальні пенсійні системи відіграють достатньо важливу роль у переважній більшості країн світу. Такі пенсійні системи вважаються більш стійкими відносно негативного впливу демографічних проблем, а також представляють собою важливу складову національних фінансових ринків як джерело довгострокових фінансових ресурсів. Одним із недоліків таких систем є те, що вони покладають всі фінансові ризики на учасників фонду (найманих працівників, які його формують). У випадку недержавних накопичувальних систем найманий працівник може зіштовхуватися із ризиком вибору фінансово нестійкого недержавного пенсійного фонду, а також із необхідністю оплачувати значні операційні витрати у випадку укладання не колективного, а індивідуального пенсійного контракту.

На початкових етапах свого розвитку недержавні накопичувальні пенсійні системи функціонували на основі схем із фіксованими виплатами. При цьому, розповсюдженою була практика, коли такі схеми роботодавці пропонували найманим працівникам в якості способу забезпечення додаткових пенсій. Характерною ознакою таких пенсійних систем було те, що роботодавці зіштовхувалися зі значними фінансовими ризиками. Крім того, такі системи «прив'язували» працівників до конкретних роботодавців, а пенсійні накопичення працівників не були жодним чином захищені у випадку банкрутства роботодавця. Останніми роками у більшості країн відбувається перехід від систем із фіксованими виплатами до систем із фіксованими внесками. Таким чином, значно знижуються фінансові ризики роботодавців, оскільки частина таких ризиків перекладається на працівників. Але, з іншого боку, у таких системах пенсійні накопичення працівників не залежать від фінансового стану роботодавців. В Україні недержавне накопичувальне пенсійне забезпечення представлено переважно недержавними пенсійними фондами. За законодавством України, всі недержавні пенсійні фонди функціонують на основі принципу фіксованих внесків.

Ефективна система недержавного пенсійного забезпечення не може повноцінно функціонувати без розвинутої інвестиційної складової такої системи. І в цьому сенсі майбутнє недержавних пенсійних фондів так само, як і майбутнє інших фінансових посередників, прямо пов'язане з вирішенням комплексу законодавчих, регулятивних та інфраструктурних проблем вітчизняного ринку цінних паперів. Зупинимось більш детально на суті цих проблем і діях, необхідних для їх розв'язання.

Страховання здійснюється державними страховими комерційними організаціями, акціонерними страховими товариствами, страховими кооперативами, спільними страховими організаціями за участю іноземних страхових фірм.

Значення страхових компаній в Україні за останні роки поступово зростає. Це проявляється у стабілізації кількості цих фінансових посередників, динаміці обсягів їх активів, диверсифікації напрямів їх вкладення в різні інструменти фінансового ринку. Поряд з цим існує ряд проблем, пов'язаних з тим, що нарощування кількісних показників не завжди супроводжується якісними зрушеннями. Наприклад, українські страховики у післякризові роки не можуть відновити минулі темпи зростання (у порівнянні із попередніми роками): достатньо повільно збільшуються як сумарні активи, так і валові страхові платежі. Вочевидь, на сучасному етапі їх розвитку позначається відсутність підтримки страхового сектору з боку банківських установ, кредитні операції яких сприяли активізації укладення договорів страхування майна, фінансових і кредитних ризиків. Також слід відзначити і стагнацію платоспроможного попиту на страхові послуги з боку домогосподарств і суб'єктів господарювання, що не дає страховикам нарощувати обсяги їх операцій. Проблемним залишається і нерозвиненість лайфвого сектору страхування, який традиційно є лідером у розвитку страхового ринку розвинених країн, а також постачальником довгострокових фінансових ресурсів на ринки капіталу.

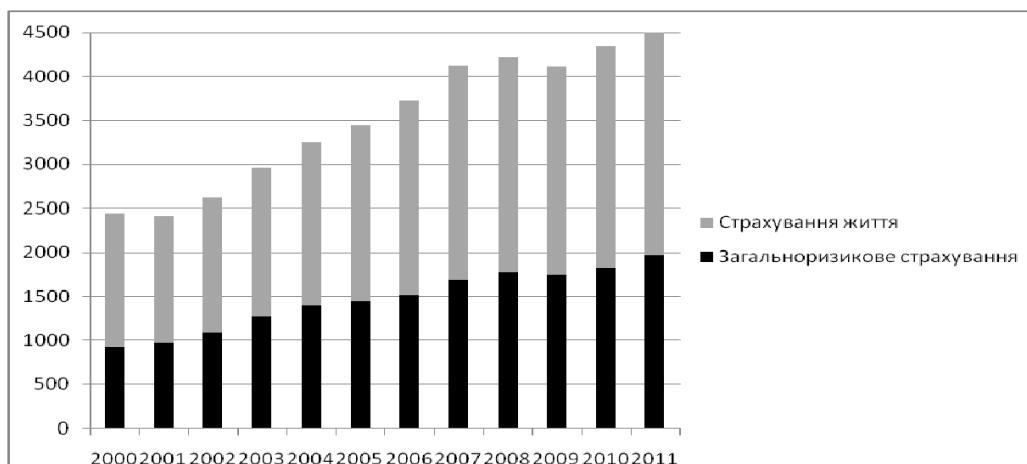
Існує майнове і особисте страхування [54, с.236]. Страхування здійснюють у двох формах – добровільній та обов'язковій. Майнове страхування розрізняють залежно від категорії страховиків, а також за видами застрахованого майна - страхування будівель та споруд, засобів автотранспорту, домашнього майна тощо.

Особисте страхування поділяється на страхування життя, яке включає змішане страхування, страхування дітей, страхування пенсій тощо.

Кошти страхових організацій складаються із статутного фонду, поточних надходжень із страхових операцій і фондів спеціального призначення.

В цілому світові тенденції розвитку страхових компаній можуть бути охарактеризовані як достатньо успішні, що проявляється в майже постійному зростанні обсягів надходжень страхових платежів, які на кінець 2011 р. досягли 4,5 трлн. дол. США, збільшившись на 6% у порівнянні із попереднім роком. При цьому темпи зростання премій від договорів загально ризикових видів страхування були вищими (8,3%) ніж від страхування життя (4,2%).

Співвідношення між цими сферами страхування залишається на користь страхування життя: 57% до 43%, хоча воно дещо погіршилось у порівнянні із 2000 р., коли ця пропорція дорівнювала 62% до 38% (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Обсяги страхових премій за сферами страхування, млрд. дол. США

Глобальна страхова індустрія достатньо успішно впоралась із фінансовою кризою завдяки достатній капіталізації страховиків і більшість з них вже до 2010 року відновили свій капітал до докризового рівня. Відновлення світової економіки сприятиме продовженню сформованого тренду на зростання як капіталізації, так і зборів страхових премій страховиків. При цьому в найближчі роки темпи зростання розвинених економік будуть незначними (2-4%), а економіки країн, що розвиваються, будуть нарощувати

обсяги страхових операцій значно швидше (більше 10% на рік). Лідером світового страхового ринку залишаються США (26% у 2011 р.), які майже у 2 рази переважають Японію, котра йде на другому місці (14%), і в 3,8 рази Великобританію, яка займає третє місце з 7%. В цілому більшість країн першої десятки підвищили обсяги страхування (окрім Італії і Франції).

У більшості країн страхові компанії інвестують залучені кошти в інструменти з фіксованою дохідністю, такі як державні облігації і облігації корпоративного сектору, хоча їх інвестиційні стратегії можуть включати вкладення в акції, нерухомість, інші інструменти (кредити, комплексні фінансові інструменти). Різниця між напрямками інвестування в більшості випадків обумовлена природою зобов'язань страховиків, їх схильністю до ризиків, існуючими нормами і обмеженнями з боку регулюючих органів щодо питомої ваги тих чи інших інструментів.

Ситуація з розвитком страхового ринку України дещо відрізняється від загально світових тенденцій. Відзначимо, що загальна кількість страховиків стабілізувалась і за останні 3 роки майже не з'являлись нові страхові компанії. Поряд з цим привабливість страхового ринку України була достатньо серйозною, адже кількість компаній з іноземним капіталом постійно зростала, а їх частка у статутному капіталі страховиків складала на кінець 2008 р. була більше 25%. В той же час, за останні роки приток іноземного капіталу фактично не спостерігається, окремі іноземні власники взагалі виходили зі страхового бізнесу у зв'язку із неможливістю отримувати надприбутки і зменшенням загальних темпів зростання як окремих страховиків, так і ринку в цілому.

Серед позитивних тенденцій слід відзначити збільшення активів, а також капіталізації страхових компаній більше ніж у 2,3 рази. В той же час негативними тенденціями для страхового ринку до 2010 року включно були випереджаючі темпи зростання страхових виплат над страховими преміями як в розрізі валових, так і чистих з майже однаковими показниками: темпи зростання

валових страхових премій складали 177%, а валових страхових виплат – 257%. Це призвело до зростання рівня валових виплат з майже 15% у 2005 р. до 33% у 2009 р. (4,2 рази) із зменшенням до 21,4% у 2011 р.

Ключовою проблемою страхового ринку України залишається недостатнє залучення фізичних осіб до участі в страхуванні життя. Це пояснюється не тільки недостатнім розміром доходів домогосподарств, низькою нормою заощаджень, а й елементарною необізнаністю про можливості інших варіантів розміщення вільних грошових коштів крім банківських депозитів. Важливим фактором виступає і нестабільність індексу споживчих цін, який змінюється у досить широкому діапазоні, що не сприяє до проведення довгострокових вкладень грошових коштів населенням. В цілому ж, приймаючи до уваги, що на банківських депозитах розміщено коштів фізичних осіб, які у сотні разів перевищують сумарні активи страхових компаній, що займаються страхуванням життя, можна говорити про наявність значного потенціалу їх розвитку у майбутньому за умови більшої привабливості цих інституційних інвесторів і стабільності економічної ситуації та фінансових ринків.

Інвестиційні компанії - різновид фінансово-кредитних інститутів, поширених у західних країнах. Їх капітал створюється на акціонерній основі внаслідок акумулювання коштів приватних інвесторів за допомогою емісії власних акцій. Сформований капітал вкладається в облігації та акції підприємств у своїй країні та за кордоном. Отже, інвестиційні компанії є посередниками між позичальником та індивідуальним інвестором. Вони купують, зберігають і продають цінні папери з метою одержання прибутку на вкладений капітал. Залежно від методу формування пасивів інвестиційні компанії поділяються на дві основні групи - закритого і відкритого типу. Перші мають фіксований акціонерний капітал, їх акції котируються на ринку і не підлягають погашенню до моменту ліквідації компанії. Другим властивий капітал, що постійно

змінюється, тобто їх акції вільно продаються та купуються за цінами, які відповідають поточній ринковій вартості активів інвестиційної компанії.

Фінансові компанії - це фінансово-кредитні установи, які спеціалізуються на кредитуванні окремих галузей або наданні певних видів кредитів (споживчого, інвестиційного тощо), здійсненні фінансових операцій. Вирізняють такі види фінансових компаній:

1. З кредитування продажу в розстрочку споживчих товарів тривалого користування - надають позички не безпосередньо споживачам, а купують їх зобов'язання у роздрібних торговців і дилерів зі знижкою (як правило, 7-10%);

2. Які займаються обслуговуванням систем комерційного кредиту - надають аванси фірмам, що відвантажують товар, одержуючи при цьому право вимоги щодо боржника (покупця);

3. Що надають дрібні позички індивідуальним позичальникам під високий процент.

Ресурси фінансових компаній формуються за рахунок строкових депозитів (як правило, 3-6 міс.). Вони акумулюють грошові кошти промислових і торговельних фірм, деяких фінансових установ і меншою мірою - населення. Фінансові компанії сплачують вкладникам вищі проценти, ніж комерційні банки.

Одним із учасників ринку фінансових послуг є ощадно-кредитні кооперативи — кредитні спілки, які в Україні завжди були формою самоорганізації громади.

Кредитні спілки, як форма самоорганізації населення, виникли як реакція на потреби у наданні швидких, недорогих і разом з тим конкурентоспроможних фінансових послуг. Забезпечення конкурентоздатності фінансових послуг, що пропонуються кредитними спілками, можливе за однієї обставини — надійності та стійкості фінансового посередника. Кредитні спілки можуть скласти конкуренцію комерційним банкам у таких сферах:

- кредитування домогосподарств для задоволення споживчих і соціальних потреб;
- залучення внесків фізичних осіб на депозитні рахунки;
- кредитування фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності;
- кредитування особистих селянських домогосподарств.

Головною метою діяльності кредитної спілки є забезпечення фінансового і соціального захисту своїх членів шляхом залучення їхніх особистих заощаджень для взаємного кредитування, фінансової підтримки підприємницьких ініціатив і надання інших фінансових послуг, що здійснюються на засадах рівноправності їх членів. Її учасниками є фізичні особи, об'єднані за такими ознаками, як: спільне місце роботи, участь в одній професійній спілці чи одній релігійній організації тощо.

Кредитна спілка — це неприбуткова громадська організація, що діє на кооперативних засадах з метою соціального захисту своїх членів шляхом здійснення взаємокредитування за рахунок їх акумульованих заощаджень.

Основним документом, що регламентує діяльність кредитних спілок в Україні є Тимчасове положення про кредитні спілки (затверджуються Указом Президента України від 20 вересня 1993).

Основна відмінність кредитної спілки від банківської установи полягає в тому що кредитна спілка - некомерційна установа. Вона працює тільки зі своїми пайщиками, управляється на кооперативних засадах і не здійснює ризикованих операцій. Кредитна спілка бере на себе організацію тих послуг, які не цікаві банкам.

Згідно п.9 Тимчасового положення реєстрація здійснюється в порядку, передбаченому Законом України “Про об'єднання громадян”. Таким чином, оскільки кредитні спілки утворюються і діють з місцевим статусом (п.6 Тимчасового положення), то в питаннях їх реєстрації застосовуються норми, згідно яких проводиться легалізація діяльності місцевих громадських організацій.

Характерною ознакою нинішньої ситуації у кредитно-фінансовій системі є те, що позичальники мають великі обсяги заборгованості перед кредитними спілками. Останнім надзвичайно важко розв'язати таку проблему традиційними методами, працюючи індивідуально з кожним конкретним проблемним кредитом, оскільки кількість боржників вимірюється сотнями, а іноді й тисячами.

Зважаючи на такі обставини, кредитні спілки активно користуються послугами колекторських компаній, бюро й агентств. Повернені боржниками кредити допоможуть кредитним спілкам відновити довіру своїх вкладників, адже ці грошові кошти дадуть змогу кредитним спілкам розрахуватися за своїми зобов'язаннями перед вкладниками та почати кредитувати населення.

Проблеми розвитку сучасної кредитної кооперації в Україні повинні отримати суттєву підтримку держави на законодавчому і виконавчому рівнях, враховуючи чисельність задіяного населення та світову вагу цього сегменту фінансового ринку в розвинутих ринкових державах світу. Одним із засобів розв'язання проблеми розвитку системи кредитної кооперації в Україні є створення дворівневої системи.

Перший рівень — кредитні спілки, що безпосередньо надають фінансові послуги споживачам — своїм членам. При цьому створюються належні законодавчі й інституціональні умови для здійснення ефективного кредитування, передусім у сільській місцевості та малих містах.

Другий рівень — кооперативні банки й об'єднані кредитні спілки, що забезпечують для кредитних спілок можливість доступу до необхідних фінансових ресурсів як шляхом їх перерозподілу у межах системи кредитної кооперації, так і залучення відповідних ресурсів із зовнішніх джерел.

При цьому, на нашу думку, на законодавчому рівні необхідно: визначити, що засновниками кооперативних банків, які утворюються за участю кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок, можуть бути тільки кредитні спілки; встановити можливість заснування кредитними спілками регіональних і

міжрегіональних кооперативних банків; надати право створювати об'єднані кредитні спілки лише на базі членства в асоціаціях кредитних спілок.

Важливе місце серед спеціалізованих інтегрованих посередників належить інвестиційним консорціумам. Інвестиційними консорціумами ми пропонуємо вважати спеціалізовані (за здійснюваними функціями, місцем проведення операцій та цільовою орієнтацією), інтегровані (за архітектонікою внутрішніх взаємовідносин) професійні посередницькі утворення, що об'єднують під спільним контролем банк, з метою консолідації довгострокових та середньострокових інвестиційних ресурсів, їх координації у просторі та часі, врівноваження за рівнем ризику та розміщення їх на інвестиційному ринку.

Інвестиційні консорціуми можна розглядати як спеціалізовані інститути згладжування протиріч у характері інвестування та споживання у часі та між поколіннями інвесторів, виключна діяльність яких полягає в ефективному розміщенні акумульованих його учасниками фінансових ресурсів на інвестиційному ринку.

Інвестиційний консорціум є інтегрованим посередником, оскільки включає до свого складу групу посередників під спільним контролем, серед яких обов'язково є банк, а також один або декілька інших інвестиційних посередників (страхова компанія, НПФ, інвестиційна компанія, лізингова компанія тощо).

Створення інвестиційних консорціумів сприятиме забезпеченню стабільності функціонування банків і фінансових установ, підвищенню рентабельності їх діяльності та збільшенню обсягів інвестування, що створить підґрунтя для подальшого зростання вітчизняної економіки. У межах інвестиційних консорціумів банки та інші посередники досліджуваного ринку мають значно більше можливостей для спільного здійснення інвестиційної діяльності на взаємовигідних умовах.

Отже, вузька спеціалізація, різноманітність інструментів, умов та методів мобілізації і розміщення грошових коштів роблять сферу функціонування небанківських фінансових посередників дуже сприятливою для фінансових новацій, для розроблення, випробування і запровадження нових фінансових інструментів. Досить сказати, що багато з розглянутих вище структур виникли і набули широкого розмаху лише в ХХ ст. І цей процес не закінчився. Динамічний розвиток економіки, грошового ринку і фінансового менеджменту зумовить появу нових фінансових інструментів та посередників. Процес розвитку традиційних фінансових посередників і поява нових неминуче зачепить і Україну. Проте це стане можливим лише за умов:

- прискорення ринкової трансформації економіки;
- підвищення монетизації економіки до рівня розвинутих країн;
- суттєвого підвищення рівня і якості життя основної маси населення;
- досягнення реальної макроекономічної стабілізації та постійної стабілізації національних грошей.

На основі аналізу діяльності фінансових посередників можемо зазначити, що ефективність виконання фінансовим ринком своєї основної функції з мобілізації розрізнених інвестиційних ресурсів, їх акумуляції та трансформації у продуктивний капітал значною мірою залежить від впорядкованості інфраструктури цього ринку, окресленості інституційного й правового поля, швидкості та надійності здійснення суб'єктами ринку інвестиційних операцій та функціонування комунікаційних систем, розвитку сучасних форм та методів консолідації ресурсів.

При сформованій в Україні моделі фінансового ринку роль банківського інвестиційного посередництва в процесі кругообігу капіталу в економіці стає вирішальною. Водночас обмеженість можливостей більшості банків самостійно фінансувати великомасштабні проекти, бажання диверсифікувати ризики та зменшити негативні наслідки асиметрії інформації, а також

отримати синергетичні ефекти від концентрації активів та розширення спектра фінансових операцій спонукає банки до створення інтеграційних об'єднань з іншими учасниками фінансового ринку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Фінансовий посередник – це фінансова установа (банки, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди та ін.), що акумулюють кошти юридичних та фізичних осіб, а в подальшому надають їх на комерційних засадах позичальнику.

Класифікацію фінансових посередників за характером проведення операцій ми пропонуємо здійснювати таким чином:

а) депозиторські установи – до них відносять класичні комерційні банки, ощадні установи, кредитні спілки, характер проведення операцій яких полягає в тому, що вони залучають тимчасово вільні фінансові ресурси у фізичних та юридичних осіб і потім розміщують їх у вигляді кредитів ;

б) ощадні установи контрактного типу включають страхові компанії та недержавні пенсійні фонди;

в) інвестиційні посередники – інвестиційні банки, різноманітні інвестиційні фонди та компанії з управління активами, які безпосередньо працюють на ринку капіталу з цінними паперами емітентів.

Найбільш потужним фінансовим посередником в Україні є банки. Банки розглядаються як основні агенти фінансового посередництва, які забезпечують універсальне фінансування економіки, як за рахунок надання кредитів, так і за рахунок проведення інвестиційних та посередницьких операцій з фінансовими активами. Небанківські фінансові посередники в Україні, не зважаючи на суттєве відставання за обсягами активів від банківського сектору, можуть ефективно накопичувати та перерозподіляти фінансові ресурси на потреби економіки. Можна очікувати, що у подальшому роль небанківських фінансових установ буде зростати під впливом таких чинників, як збільшення потреби національної економіки у додаткових інвестиційних ресурсах, зростання заощаджень населення та нагромаджень суб'єктів господарювання, збільшення попиту на новітні інвестиційні послуги та продукти.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВИКОНАННЯ БАНКАМИ ФУНКЦІЙ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ В ЕКОНОМІЦІ

2.1. Аналіз фінансових показників діяльності банків у після кризовий період

Як і вся економіка, банківський сектор України в останні роки розвивався циклічно. Швидке зростання обсягу позик, які часто надавались в іноземній валюті за рахунок дешевих зовнішніх запозичень, призвело до накопичення макроекономічних проблем та посилило уразливість банківського сектору. З початком світової фінансової кризи в кінці 2008 р. банківський сектор зіштовхнувся з серйозними проблемами ліквідності та платоспроможності. Наслідком цього стало призупинення банківського кредитування, що створило додаткове навантаження на реальний сектор, який увійшов у фазу глибокого спаду. Швидкі і рішучі заходи з боку влади за підтримки міжнародних фінансових установ дозволили запобігти повного краху і стабілізувати ситуацію на ринку банківських послуг.

Важливо взяти до уваги, що український банківський сектор демонстрував значні темпи зростання, особливо з 2004 р. Його активи збільшились на 487% з початку 2004 р. до початку 2008 р. і становили 619 млрд. грн.(125 млрд. дол. США). Враховуючи, що рівень цін протягом цього періоду збільшився на 76%, а курс гривні до долара США залишився незмінним, реальний приріст активів за чотири роки становив понад 200%.

При цьому до кризове зростання активів українських банків відбувалось за рахунок збільшення кредитів, а інструменти ринку капіталу не відігравали значної ролі в цьому процесі (на відміну від більшості західних банків). Найбільш вражаюче зростання відбулося в секторі кредитів фізичним особам (споживчі та

іпотечні кредити). У період з 2004 року по 2008 рік (станом на початок відповідних років) зростання дорівнювало 1630%. Це відповідає середньорічному зростанню на 104%, що є одним з найвищих показників порівняно з іншими європейськими країнами.

Порівняння банківських секторів у країнах СНД та Центральної і Східної Європи засвідчує, що Україна за темпами зростання банківських кредитів посіла друге місце. У період 2004-2008 рр. обсяг банківських кредитів збільшився на 612%. Водночас у Росії кредити збільшились "всього" на 154%, а в Казахстані – на 283% за цей період. При цьому майже у всіх країнах Центральної і Східної Європи, а також в країнах Центральної Азії відбувався кредитний бум. Однак в жодній іншій країні він не був настільки вираженим, як в Україні [41].

У зв'язку з цим зауважимо, що про циклічний характер динаміки ринку банківських послуг виявився і на фазі спаду. Під час фінансово-економічної кризи 2007 – 2009 рр. темпи зростання кредитування в країнах Східної Європи в середньому знизились в 11 разів: з 22% у 2008 р. до 2% в 2009 р., а в країнах СНД – в 6 разів: з 43% у 2008 р. до 7% у 2009 р. Однак діапазон коливань цього показника серед країн СНД був значно вищим: наприклад, в Азербайджані, Вірменії та Білорусі темпи сповільнилися з 50% у 2008 до 15-18% в 2009. У Росії вони впали з 16% до -7%, в Україні – з більш, ніж 70%, до 4%, в Казахстані – з більш, ніж 50% в 2007 р., до 3% в 2008 р. Таким чином, найбільш постраждалими від кризи за цим показником в СНД виявились Казахстан і Україна (зменшення темпів зростання кредитування майже в 20 разів). Легше пережили кризу банки Вірменії та Азербайджану - країн з найменш розвиненою банківською системою у СНД (відношення активів до ВВП нижче тільки у Киргизії).

Щодо країн Східної Європи, то найменше криза зачепила Польщу, де взагалі не було економічного спаду в 2009 р., а модель банківського бізнесу залишалась досить традиційною – банки не інвестували в складні фінансові інструменти, і цей канал мав мінімальний вплив на реальний сектор. Крім того, ще до початку

кризи в Польщі були введені кількісні вимоги до ліквідності банків. А відразу після початку кризи (у січні 2009 р.) агентство з нагляду за банківською діяльністю в Польщі переконало банки використовувати прибуток 2008 року для підвищення рівня капіталізації (рекомендовано було створити додатковий «буфер», збільшивши капітал з 2% до 8% активів). Банки дотрималися рекомендацій, і рівень достатності капіталу в середньому по системі зріс з 11,2% у 2008 р. до 13,8% в 2010 р.

Найважче у Східній Європі кризу пережили Угорщина та Румунія, де передкризове зростання забезпечувалося іноземним кредитуванням без відповідного зростання депозитної бази. В Угорщині ситуацію погіршила «бульбашка» на ринку нерухомості і висока частка іпотек в загальному обсязі банківських кредитів (максимальна серед всіх представлених країн - 25% ВВП) [57].

Крім скорочення обсягів кредитування та залучення депозитів, ще одним проявом фінансово-економічної кризи 2007–2009 рр. на ринку банківських послуг стало зростання частки проблемних кредитів. Зокрема, на початок 2009 р. порівняно з 2008 р. частка проблемних кредитів в Польщі зросла з 4,7% до 7,1%; в Чеській Республіці – з 3,2% до 5,2%; в Словаччині – з 3,2% до 5,5%; Угорщині – з 3,0% до 5,9%; Словенії – з 4,2% до 5,8%; Хорватії – з 4,9% до 7,8%; Румунії – з 2,8% до 7,9%; Росії – з 2,5% до 6,2% тощо [90].

В Україні, як і в інших країнах світу, криза почалася з проблем з ліквідністю. Зростання ставок з короткострокового фондування на міжнародному ринку і проблеми з рефінансуванням заборгованості супроводжувалися масовим зняттям коштів з депозитів. Крім того, через тиск на валюту в кінці 2008 р. НБУ був змушений девальвувати гривню – вона подешевшала на 38%, що призвело до зростання боргового тягара реального сектора і банків. Проблеми щодо погашення кредитів з боку позичальників призвели до загострення проблем невиконання коштів за депозитними рахунками. Клієнти почали сумніватися в

спроможності банків здійснити виплатити за депозитами і в майбутньому. Водночас різка девальвація гривні, панічний попит на долар, зменшення доходів населення призвели до масового зняття депозитів, а обсяги невиконаних за кредитами значно збільшились. За оцінками експертів, лише за вересень – жовтень 2008 р. частка проблемних кредитів, виданих населенню, збільшилась на 20–25%. Виникла загроза банкрутства для багатьох вітчизняних банків, що могло призвести до колапсу всієї банківської системи. Політика банкірів у цей час також не працювала на поліпшення іміджу власних установ. Спекуляції банків на валютних операціях, запровадження додаткових комісій, підвищення кредитних ставок не тільки за новими, але й за кредитами, виданими раніше, призвели до того, що ступінь довіри до банків у населення знизився до 70% [74].

Водночас діяльність НБУ, спрямована на підтримку банківського сектора була досить оперативною і широкомасштабною: були запроваджені обмеження на зняття депозитів, знижена норма резервування по депозитах в національній валюті, збільшено обсяг гарантованих депозитів з 50 тис. грн. до 150 тис. грн., а також розширені операції з надання ліквідності і рефінансування банків. Так, у 2009 р. було проведено рефінансування банків на суму 64,4 млрд. грн., у 2010 р. – ще на 5,1 млрд. Загальний обсяг проведення депозитних операцій (емісія депозитних сертифікатів) становив 96 млрд. грн. в 2009 р. і 248 млрд. в 2010 р.. Ще 2 млрд. грн. в 2010 р. банки отримали через участь в операціях зворотного РЕПО.

У цей період було націоналізовано 3 банки - «Родовід Банк», «Укргазбанк» і банк «Київ» і встановлені тимчасові адміністрації в Промінвестбанку, банку Надра, Укрпромбанку, Банку Національний кредит, Банку Причорномор'я. Однак необхідних дій щодо «токсичних» активів проведено не було, а їх частка за експертними оцінками досягає 40%. Також не було внесено змін до системи регулювання банків та контролю за їх діяльністю [74].

Аналіз засвідчує, що зменшення прибутковості вітчизняних банків розпочалося у жовтні 2008 р. з розгортанням світової фінансової кризи, і вже на початок грудня 2009 р. банківська система України вперше за останнє десятиріччя продемонструвала негативний результат, а збитки сягнули 27,63 млрд. грн. Вартість банківських активів у 2009 р знизилась на 10,2% (99367 млн. грн.), обсяг залучених коштів – на 5,17% (41496 млн. грн.), наданих кредитів на 5,66% (44896 млн. грн.). Водночас з 2010 р. почалося поступове відновлення банківської системи, хоча темпи зростання були значно повільнішими в порівнянні з докризовим періодом.

Таким чином, світова фінансово-економічна криза висвітлила серйозні недоліки у функціонуванні банківської системи України:

1) недостатнє регулювання банківської діяльності, що призвело до надмірного зростання кредитування в 2000-2008 рр.;

2) високий ступінь доларизації економіки, пов'язаний з тим, що близько 50% кредитів видавалися у валюті (в іноземних банках – 60%, у вітчизняних – 30%), що стало основною причиною утворення поганих боргів після девальвації гривні;

3) значна залежність від іноземного фінансування та недостатня депозитна база. Так, відношення депозитів до кредитів перед кризою 2008 р. становило 66%, нині – близько 60%. При цьому зовнішній борг банківського сектора становить близько 23% активів, що свідчить про його серйозну залежність від ситуації в глобальній економіці;

4) недовіра до банківської системи, що призвела до втечі вкладників відразу після кризи 2008. У результаті українські банки зіткнулись не лише з проблемою ліквідності, але і з проблемами фінансової стійкості [57].

Важливо підкреслити, що ризики вітчизняної банківської системи посилювались її високою залежністю від іноземних материнських компаній банків з іноземним капіталом. Агентством кредитних рейтингів Standard&Poor's на підставі оцінки ризиків банківської системи (Banking Industry Country Risk

Assessment) Україну віднесено до десятої групи разом із Венесуелою, Ямайкою та Болівією [67]. При цьому основними чинниками ризиковості вітчизняної банківської діяльності визначено такі:

- висока концентрація виданих кредитів і зростання простроченої заборгованості за кредитами (за офіційними даними НБУ, до 11,2 % кредитного портфеля). При цьому за оцінками Standard&Poor's, які враховують також реструктуризовані кредити, рівень проблемних кредитів є набагато вищим, ніж вказаний НБУ – до 50%;

- різке зростання портфеля цінних паперів, насамперед через збільшення частки державних цінних паперів, що посилює залежність банківської системи від стану державного бюджету і спроможності держави своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями;

- нестабільність і обмеженість ресурсної бази через ризики швидкого відпливу вкладів;

- необхідність сплати зовнішнім кредиторам значних обсягів заборгованості у короткостроковому періоді;

- збереження чутливості до курсових коливань в умовах відновлення тенденції до доларизації банківських депозитів;

- низька якість активів, що обумовлює недостатню прибутковість банків;

- нерозвиненість фінансових інструментів хеджування та страхування ризиків і похідних фінансових інструментів [67].

У контексті проблеми, що досліджується, слід взяти до уваги, що успішне відновлення повномасштабного функціонування ринку банківських послуг не можливе без відповідної підтримки його з боку споживачів. Між тим запити населення і підприємств щодо банківських продуктів залишаються досить скромними. Згідно з результатами опитування, проведеного компанією GFK Custom Research, у 2012 р. найпопулярнішими послугами серед фізичних осіб є оплата комунальних платежів, пластикові картки та грошові перекази (оплата

послуг комунальних платежів – 74% опитаних; пластикова картка – 54%; переказ грошей – 12%; поточний рахунок без пластикової картки – 10 %; мобільний банкінг – 9%; оплата товарів та послуг – 8 %; кредит по картці – 8 %; обмін валюти – 7%; банківські депозити – 6%; інші кредити – 7%; кредит на споживчі товари – 5%).

При цьому в середньому один клієнт в Україні користується лише двома банківськими послугами. Водночас за останні два роки кількість клієнтів, які користуються хоча б однією банківською послугою, скоротилася з 35 до 31% від загальної кількості опитаних, двома послугами – зменшилась на 1 в.п. – з 35 до 34%, трьома послугами – збільшилась на 2 в.п. з 25 до 27%, п'ятьма і більше послугами – на 2 в.п. з 6 до 8%.

Порівнюючи дані відповідних досліджень 2010 та 2012 років, варто відмітити зниження намірів населення скористатися депозитними та кредитними послугами банківських установ у майбутньому. Зокрема, якщо у 2010 р. наміри щодо депозитів висловлювали 5% опитаних, то у 2012 р. лише 3%. Аналогічна ситуація за кредитами: якщо у 2010 р. бажаючих отримати в найближчому майбутньому споживчий кредит було 2% від опитаних, інші кредити – 2%, то на кінець 2012 р. їх частка становить відповідно – по 1% [71, 7]. При цьому зниження попиту на банківські кредити та депозити експерти пояснюють високою вартістю перших, браком коштів у більшості українців для здійснення заощаджень та низькою довірою до банківської системи. Водночас майже третина населення країни не залучена до офіційної фінансової системи: ці люди не мають депозитних рахунків, не користуються кредитами, а їхнім єдиним зв'язком з банківським сектором, скоріш за все, є лише дебетна картка, отримана з ініціативи свого роботодавця для виплати заробітної плати [78].

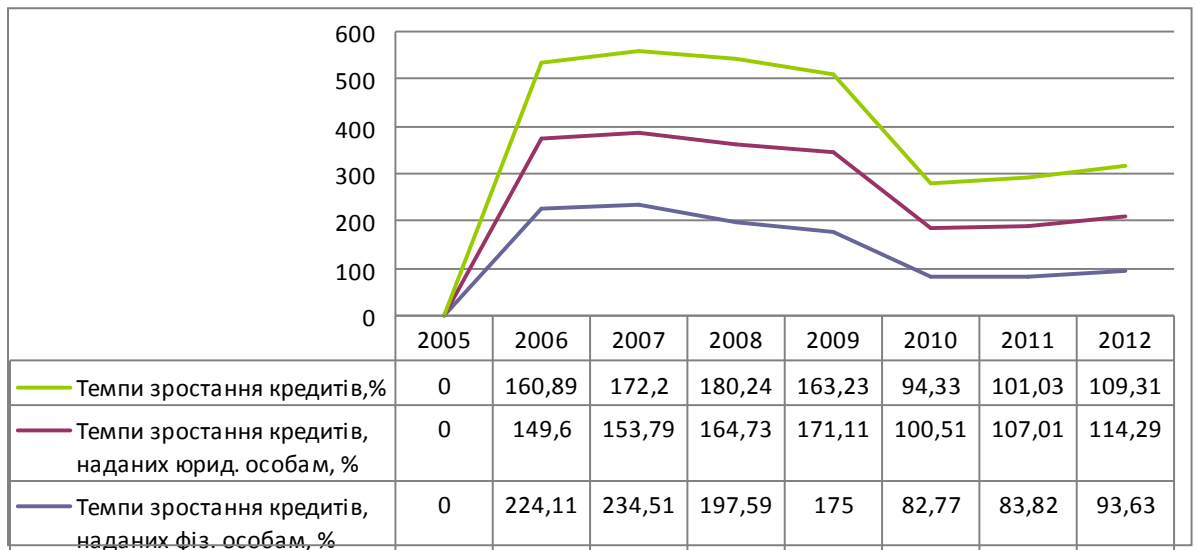
Обмеженим залишається попит на банківські послуги і з боку підприємств. Найпопулярнішими послугами для суб'єктів господарювання в Україні є: розрахунковий рахунок у гривні (99,4% опитаних); платежі в межах України

(96,5%), касове обслуговування рахунків в гривні (89,6%); система Клієнт-банк (74,8%), інтернет-банкінг (50,2%), зарплатні картки для працівників підприємств (46,9%), рахунок в іноземній валюті (32,8%), корпоративні пластикові картки (29,4%), мобільний банкінг (23,5%). При цьому до послуг, які користуються найбільшим попитом серед юридичних осіб, крім розрахунково-касового обслуговування, належать послуги з використання дистанційних каналів доступу: використання Інтернет-банкінгу збільшилось з 33% у 2010 р. до 50,2% у 2012 р., «клієнт-банк» з 59% до 74,8%, водночас потреба у використанні системи управління зарплатними проектами підвищилась з 35% до 46,9%.

У 2012 р. серед опитаних суб'єктів господарювання, що планують розширювати власний бізнес у майбутньому, лише 34% збираються звернутися до залучення банківських кредитів [43], що можна пояснити високою їх вартістю, яка значно перевищує середній рівень рентабельності більшості галузей економіки та нині є недосяжною для більшості підприємств реального сектора.

Важливо підкреслити, що, незважаючи на «мляве» зростання попиту, пропозиція банківських послуг після кризи поступово збільшується. З 2010 р. відновилася позитивна тенденція до нарощування обсягів кредитування економіки вітчизняними банківськими установами. Зокрема загальний обсяг кредитів у 2010 р. підвищився на 1,03% (до 755030 млн. грн. на початок 2011 р.), а у 2011 р. – на 9,31% (до 825320 млн. грн.), що відбулося головним чином за рахунок збільшення кредитів, наданих юридичним особам (відповідно на 7,01% та 14,29%). Разом з тим обсяг кредитів, наданих фізичним особам, на початку 2012 р. становив 174 650 млн. грн., що на 35% менше рівня 2009 р. (рис. 2.1.).

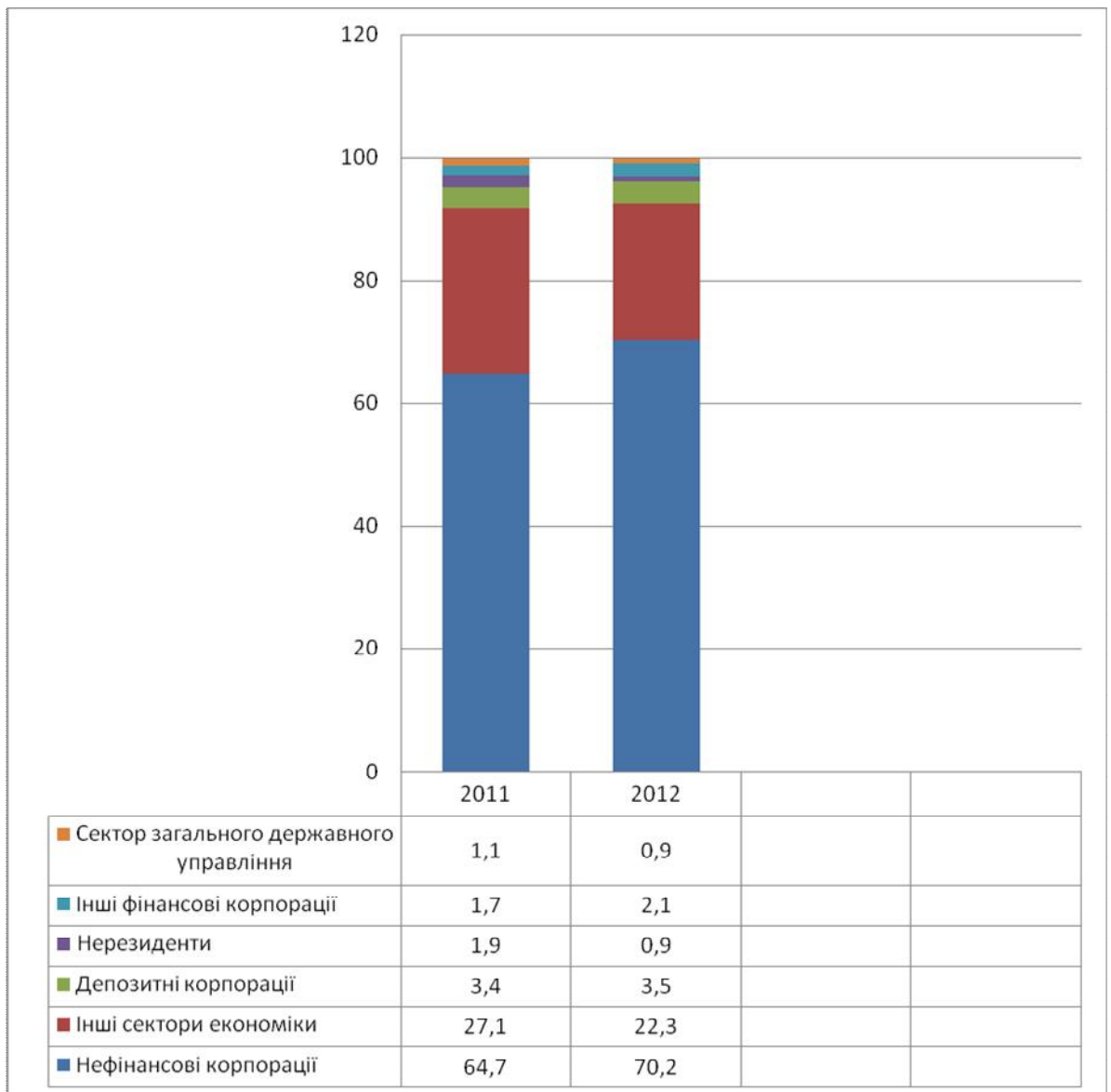
Кредити, надані сектору нефінансових корпорацій, залишаються найбільшою складовою у структурі кредитування резидентів. На початку 2012 р. вони становили 70,2% всіх кредитів, наданих в економіку України. При цьому їх обсяг збільшився у 2011 р. на 5,4 млрд. грн. (або на 0,9%).

Рис.2.1. Темпи зростання кредитів, наданих українськими банками, 2005 – 2012 рр., %

Водночас розмір кредитів, наданих домашнім господарствам (входить до групи «інші сектори економіки») скоротився на 7,4 млрд. грн. (або на 3,6%) порівняно з їх обсягом на початку 2011 р. і становить 24,33% загального кредитного портфелю (рис. 2.2).

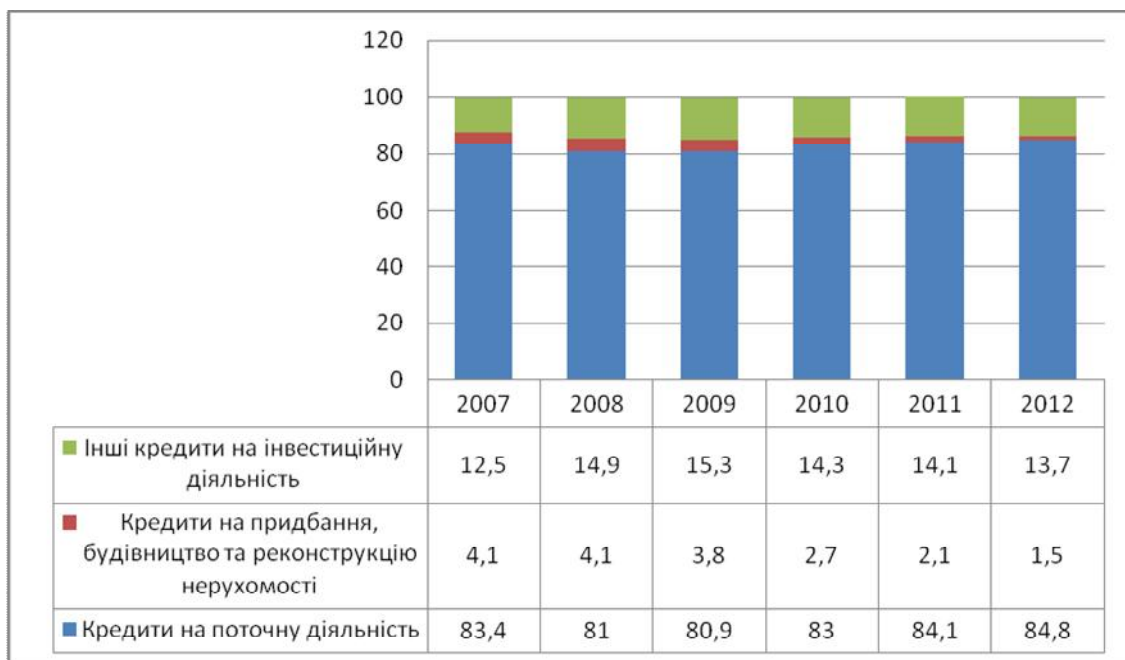
Щодо цільового призначення кредитів, виданих сектору нефінансових корпорацій, то основна їх частка традиційно належить кредитам на поточну діяльність: у 2007 р. – 83,4%, 2008 р. – 81,0%; 2009 р. – 80,9%; 2010 р. – 83,0%; 2011 р. – 84,1%, тоді як кредити в інвестиційну діяльність та на реконструкцію і придбання нерухомості на кінець 2012 р. склали лише 13,7% та 1,5% сукупних банківських кредитів відповідно (рис. 2.3).

Рис. 2.2. Структура наданих кредитів у розрізі секторів економіки України, 2011 – 2012 рр, %

Разом з тим спостерігається зменшення обсягів кредитів, наданих сектору домогосподарств (рис. 2.4). Зокрема, протягом 2011 р. їх сума зменшилась на 28,26% та становила 201224 млн. грн., що на 28,26% менше рівня 2008 р.

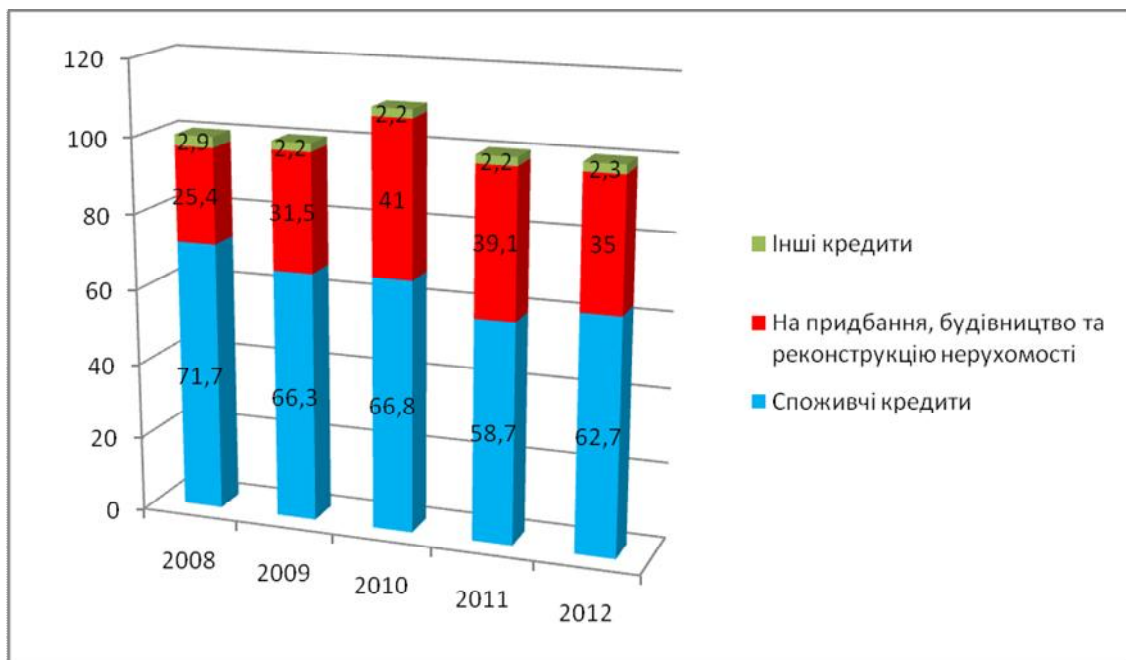

Рис. 2.3. Кредити сектору нефінансових корпорацій за цільовим призначенням в Україні, 2007 – 2012 рр.

При цьому, як видно з рис. 4. з 2010 р. відбувається поступове зростання обсягів споживчих кредитів, що на початку 2012 р. становили 62,7% сукупних кредитів, виданих українськими банками населенню. Водночас спостерігалось збільшення частки кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості відповідно з 25,4% у 2007 р. до 41,0% у 2009 р. та поступове зменшення до 35,0% у 2012 р.

Аналізуючи розвиток ринку банківських послуг в Україні в посткризовий період, варто звернути увагу на поступове нарощення вітчизняними банками депозитної бази у 2010 – 2011 рр., хоча темпи приросту ще далекі від докризового рівня (протягом 2010 р. – 5,13%, протягом 2011 р. – 11,74%). Водночас найвагомішою складовою залучених коштів залишаються кошти домогосподарств, частка яких у загальній структурі депозитів постійно зростає – від 58,9% у 2007 р. до 66% на кінець 2010 р. (лише у 2011 р. відбулося незначне її зменшення до 63,1%) (рис. 2.5).

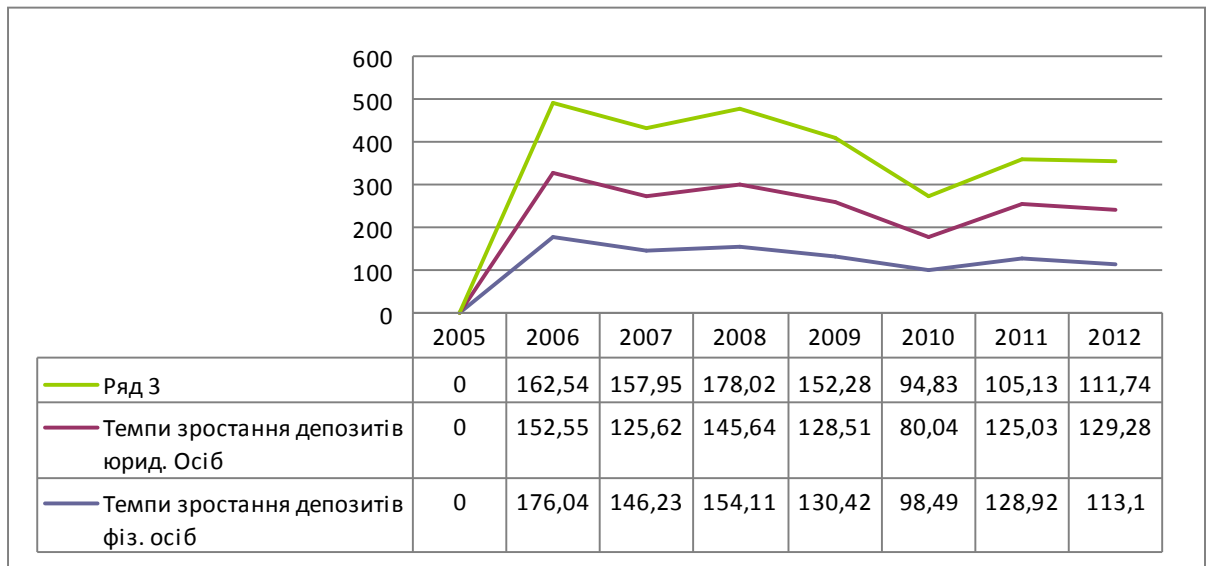

Рис.2.4. Кредити сектору домогосподарств за цільовим призначенням в Україні, 2008 – 2012 рр., %

При цьому найпопулярнішими за строками для домогосподарств у 2011 р. були короткострокові депозити терміном від 1 до 2 років та депозити до 1 року – відповідно 36,7% та 33,6%, а найбільшим попитом серед господарюючих суб'єктів користувалися депозити на вимогу (60,8%) та депозити терміном до 1 року (24,9%), що може свідчити про недостатній ступінь довіри до вітчизняної банківської системи.

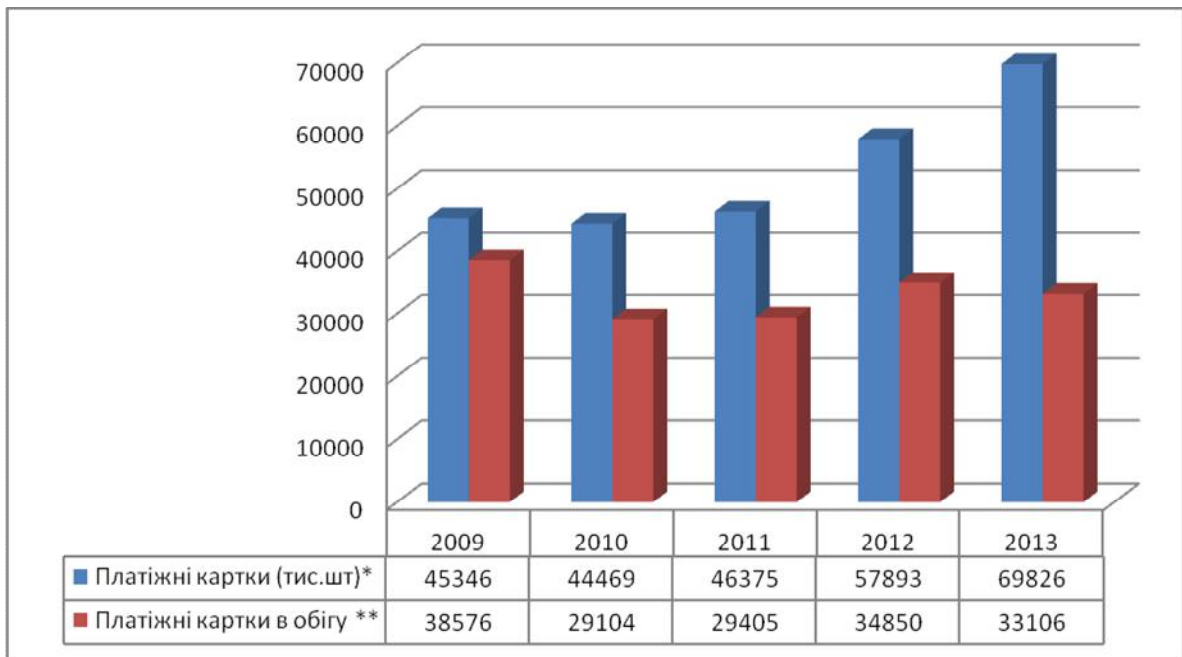
Практика засвідчує, що особливості організації сучасного бізнесу загострюють потреби підприємств не стільки у традиційному кредитно-розрахунковому банківському обслуговуванні, скільки у широкому спектрі різноманітних банківських послуг, спроможних забезпечити оптимальні умови для ефективного господарювання, що призводить до зростання популярності дистанційного банківського обслуговування. При цьому розвитку інтернет-банкінгу в Україні сприяє, в першу чергу, прихід на національний ринок

банківських послуг успішних західних гравців та стрімке зростання кількості користувачів всесвітньою глобальною мережею.

Рис.2.5. Темпи зростання депозитів, залучених українськими банками, 2005 – 2012 рр., %

Так, як зазначалося вище, Україна входить у першу десятку країн Європи за кількістю користувачів інтернету – близько 15,3 млн. осіб, 22 % з яких є користувачами інтернет-банкінгу. До того ж спостерігається щорічне зростання кількості держателів платіжних карток, що у свою чергу призводить до збільшення кількості операцій з їх застосуванням. Зокрема, загальна кількість карток, емітованих українськими банками, з терміном дії, який не закінчився, становила на 1 січня 2013 р. 69 826 тис. шт., із них кількість платіжних карток, за якими була здійснена хоча б одна операція протягом року, дорівнювала близько 33 106 тис. шт. (рис.2.6). При цьому кількість операцій із застосуванням платіжних карток протягом останніх п'яти років збільшилась майже вдвічі з 459 млн. до 875 млн. операцій за рік, а сума операцій – на 277,32%. [75].

* зазначається загальна кількість емітованих банком платіжних карток, за якими була здійснена хоча б одна видаткова операція за останні дванадцять місяців

** зазначається загальна кількість емітованих банком платіжних карток, термін дії яких не закінчився

Рис. 2.6. Кількість платіжних карток на ринку банківських послуг в Україні, 2009 – 2013 рр.

Водночас аналітичні дані свідчать про досить обмежене використання дистанційного обслуговування, переважно для оплати послуг житлово-комунального господарства, поповнення рахунків мобільних телефонів, перегляду балансу на поточних рахунках, зняття готівки тощо [53]. При цьому навіть найкращі зразки українських систем дистанційного банківництва не можуть конкурувати з аналогами розвинених країн за кількістю та якістю пропонованих дистанційних продуктів. Так, жоден з українських банків не дозволяє оформити кредит в режимі реального часу, як це поширено в розвинених країнах. Крім того, якщо в ЄС і США системи онлайн-платежів повністю автоматизовані, то у вітчизняних банках, як правило, ці платежі обслуговуються банківськими операторами вручну.

Підсумовуючи вищесказане, варто зазначити, що відновлення повномасштабного функціонування ринку банківських послуг після глибокої рецесії кінця 2008 та 2009 рр. відбувається повільними темпами. Основні чинники гальмівного механізму коріняться у млявому відродженні виробництва та обігу на підприємствах реального сектора, обережному нарощуванні доходів домашніх господарств, триваючому спаді в економіці Європейського Союзу – важливого партнера зовнішньоекономічного співробітництва. Однак не лише попит, а й пропозиція банківських послуг в Україні не пережила реінкарнації в останні роки: через підвищені ризики кредитування здійснюється за ускладнених умов для позичальників; традиційні форми залучення клієнтів часто не спрацьовують, а нові важко пробивають собі шлях до життя. Не на користь відновлювальним процесам іноді діє інституційний регулятор, запроваджуючи жорстку монетарну політику з високою вартістю запозичень на міжбанківському ринку та відповідним подорожчанням кредитів комерційних банків.

2.2. Особливості проведення кредитних операцій банків у кризових умовах

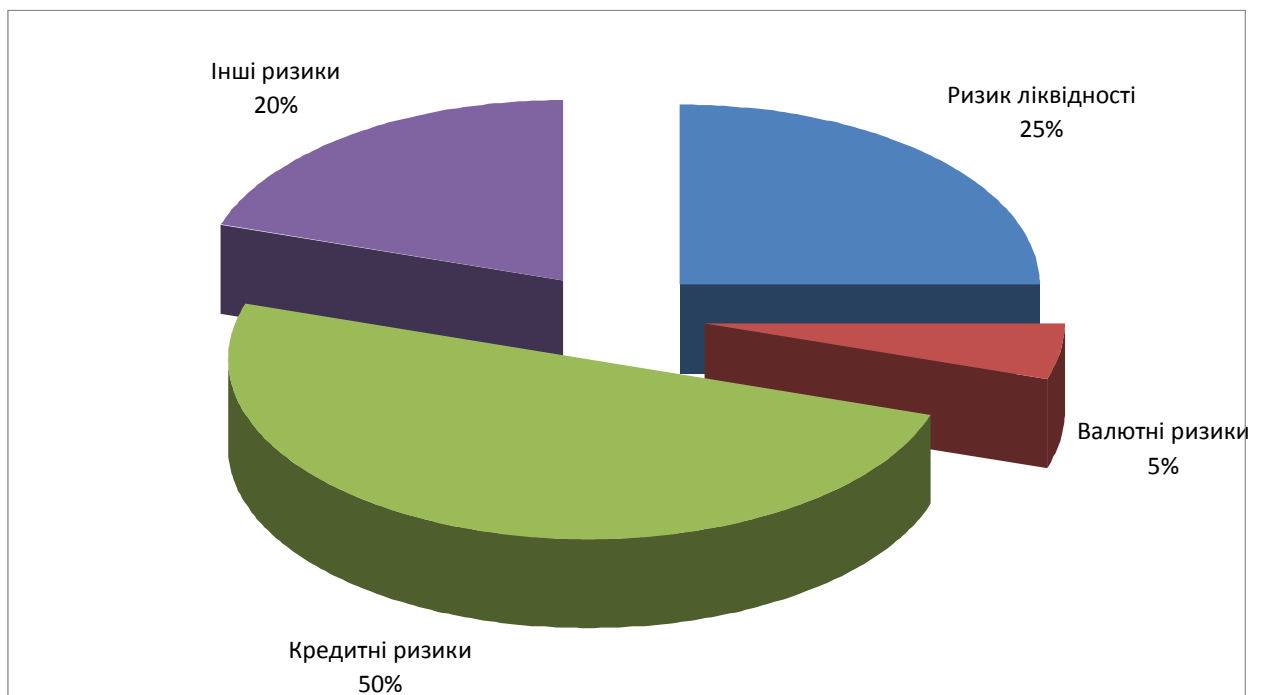
Кредитні операції завжди були і залишаються пріоритетним напрямом діяльності вітчизняних і зарубіжних банків. У структурі активів банків України кредити становлять близько 50 – 70% їхнього загального обсягу та забезпечують 2/3 усіх доходів банківської діяльності. Високі темпи зростання кредитних операцій зумовлені тим, що кредити є основними та найприбутковішими банківськими активами.

Банківська сфера пов'язана з високою ризикованістю. Оскільки кредити є найприбутковішими банківськими активами, то ризик, особливо кредитний, - це складова частина діяльності комерційних банків. Ризикованість кредитування обумовлена природою кредитної угоди й тим, що кредитні операції займають

значне місце в загальному обсязі активних операцій усіх комерційних банків. У зв'язку з цим актуальними при сучасних тенденціях розвитку банківського сектору є аналіз і управління кредитним ризиком для зниження його рівня та використання зарубіжного досвіду управління кредитним ризиком у банківській практиці [56, с. 93].

Кредитний ризик - це невизначеність щодо повного та своєчасного виконання позичальником своїх зобов'язань згідно з умовами кредитної угоди. Кредитний ризик характеризує економіко-правові відносини, що виникають між кредитором та позичальником з приводу перерозподілу фінансових активів [2]

Кредитний ризик є історично першим серед фінансових ризиків банку й за обсягом і можливими наслідками дуже масштабний. Так, за результатами експертних оцінок структура потенційних втрат має такий вигляд (рис.2.7).

Рис.2.7. Структура ризиків банківської діяльності

Світовий досвід доводить, що стабільність функціонування банків у сучасних динамічних умовах залежить від рівня кредитних ризиків.

Неврахування негативного прояву цих ризиків є причиною значних банківських втрат від здійснення кредитних операцій та зумовлює банкрутство банків. Негативна дія кредитних ризиків впливає на зростання обсягів проблемних кредитів, які є потенційними втратами банків, на підвищення рівня витрат, на формування резервів під можливі втрати за кредитними операціями.

Ослаблення банківської системи України через посилення негативного впливу світової фінансової кризи певною мірою сприяло переоцінці кредитних ризиків і зміні механізмів їх виявлення. З метою забезпечення стабільності банківської системи Національний банк вживав усіх необхідних заходів для нівелювання можливих ризиків. Однак розгортання фінансової кризи, яка стала каталізатором прояву наявного кризового потенціалу, актуалізувало дослідження передумов його формування й результатів прояву з метою розроблення зважених підходів до реалізації банківськими установами кредитної політики [56, с. 102].

Проблема зниження кредитного ризику дуже важлива сьогодні, тому що банківська система України розвивається швидко, постійно розширюється коло банківських послуг, у тому числі і такий різновид, як кредитування. Головне завдання в раціональному управлінні кредитними ризиками полягає у пошуку реальних шляхів їх мінімізації й одержанні достатніх доходів для збереження засобів вкладників і підтримки життєдіяльності банків. Розвиток банківської системи України впродовж останніх років характеризувався динамічним зростанням обсягів кредитного портфеля, що об'єктивно спричиняло зростання рівня ризику банківського кредитування. Зокрема, впродовж 2007-2009 рр. обсяг кредитного портфеля зріс майже на 147,8%. Проте практика показує, що зростання обсягів кредитування супроводжується не менш активним підвищенням іншого показника, а саме обсягів неповернення кредитів, оскільки кредитування супроводжується високим рівнем ризикованості. Показниками рівня кредитних ризиків є обсяги проблемних кредитів і величина резервів,

сформованих під кредитні ризики банків, динаміка яких із 2007 до 2013 року відображена на рис. 2.8.

**Рис. 2.8. Динаміка обсягів кредитного портфелю банків України
за 2007-2013 рр.**

Як відомо, банки найбільш вразливі до кредитного ризику, який відображає наявну чи потенційну загрозу для надходжень капіталу і виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання. Тож очевидно, що кредитний ризик супроводжує не тільки операції прямого кредитування, а майже всі активні операції банку, тому саме цей ризик вважається найбільш загрозовим у банківській діяльності.

Рівень кредитного ризику банків можна оцінити за співвідношенням резервів на відшкодування можливих витрат за кредитними операціями банків та обсягом

кредитного портфеля, а також частки проблемних кредитів у кредитному портфелі (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Аналіз кредитного ризику банків

Показник	Рік					
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Кредитний портфель, млн..грн.	73442	97197	156385	269688	485507	746565
Резерв за кред. операціями, млн..грн	4631	6367	8328	12246	18477	75624
Відношення резервів під кредитні ризики до кредитного портфеля, %	6,31	6,55	5,33	4,54	3,81	10,13
Проблемні кредити млн. грн	2500	3145	3379	4456	6357	46055
Питома вага проблемних кредитів і кред. портфелі, %	3,40	3,24	2,16	1,65	1,31	6,17

Наведені дані показують, що до 2008 року частка проблемних кредитів у обсязі кредитного портфеля знизилася в 3,45 рази, співвідношення резервів та кредитного портфеля - в 2 рази. Тобто можна зробити висновок, що за звітною інформацією кредитний ризик банків систематично знижувався. Пояснюється це перш за все тим, що у 2007 р. та першій половині 2008 р. банки почали надавати перевагу довгостроковому кредитуванню, в основному іпотечному. Тому строки погашення таких кредитів не настали, а, отже, частка проблемних кредитів в аналізованій період ще не зросла.

Разом з тим довгострокові кредити є більш дохідними, що позитивно вплинуло на рівень загальної прибутковості банків. Розуміючи нетривалість такої ситуації, банки максимально намагалися скористатися нею, нехтуючи правилами управління ризиками. Проте очевидним було й те, що загальний ступінь ризикованості банківської діяльності значно вищий, ніж це показують статистичні дані, адже ризик незбалансованої ліквідності та процентний ризик за умови незбалансованого за строками підходу до управління активами і пасивами значно зростають. Незважаючи на певне зниження темпів кредитування у 2008 р. порівняно з попередніми роками, попит на позикові кошти залишався досить високим, відповідними були й темпи його задоволення. Загальний обсяг кредитів, наданих банками на кінець 2008 р., становив 734 млрд грн, а темп їх зростання порівняно з попереднім роком – 72%.

Скорочення обсягу наданих кредитів на початку року сталося внаслідок зменшення тимчасово вільних коштів банківських установ, реалізації урядом і Національним банком антиінфляційних заходів, які полягали у зменшенні грошової маси, зокрема, через підвищення вимог до рефінансування банківських установ, зростання вартості кредитних ресурсів, обмеження споживчого кредитування, у т.ч. через посилення вимог до резервування за цими операціями [19, с. 45].

Практика підтвердила зроблені прогнози, і, як передбачалося, невдовзі ситуація вийшла з-під контролю й уже в жовтні 2008 року призвела до банківської кризи. Відповідно до даних таблиці розмір кредитного портфеля в 2009 р. порівняно з 2008 р. збільшився на 63,2 %. Банки, які дуже активно нарощували свій кредитний портфель, зіткнулися з проблемою фінансування вже наданих кредитів.

Раніше таке фінансування здійснювалося значною мірою за рахунок міжбанківських кредитів та коштів населення. Проте з наближенням світової фінансової кризи іноземні банки різко зменшили обсяги міжбанківського

кредитування, також стався масовий та неконтрольований відплив коштів населення з депозитних рахунків, що і призвело до банківської кризи.

Низький рівень кредитної активності та припинення наприкінці року фінансування ряду програм ставить під загрозу можливості розвитку товаровиробників і економіки в цілому. Брак обігових коштів, потребу в яких позичальникам за нинішніх умов досить важко задовольнити шляхом залучення кредитних ресурсів (через низький рівень їх кредитоспроможності та зростання вартості цих ресурсів), може призвести до втрати суб'єктами господарювання ринків збуту.

Основні ризики для банківської системи сконцентровані у кредитах, наданих фізичним особам в іноземній валюті, які формують найбільшу частку в загальній структурі банківських кредитів. Виявлення факторів ризику дає змогу узагальнити можливі негативні наслідки для банківської системи, зокрема:

- подальше погіршення якості кредитних портфелів банківських установ через зростання частки прострочених і сумнівних кредитів, втрату об'єктами застави частини вартості тощо;

- зниження прибутковості діяльності банків, у т.ч. через необхідність нарощення обсягів резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків та списання безнадійної заборгованості банківськими установами, що посилює ризик збиткової діяльності, особливо в умовах знецінення національної валюти для кредиторів, які проводили ризикову кредитну політику;

- виникнення проблеми із поверненням зовнішніх запозичень через погіршення фінансових результатів діяльності банківських установ унаслідок низької кредитної активності та їх капіталізації. Посилення негативного впливу виявлених факторів ризику на стабільність банківської системи можливе внаслідок погіршення кредитоспроможності й фінансового становища клієнтів: суб'єктів господарювання та фізичних осіб [73].

На сучасному етапі розвитку банківської діяльності завдання полягає в тому, щоб банки зважено та обґрунтовано вибирали свою стратегію управління і забезпечували ефективну її реалізацію. Необхідно наголосити, що вибір найраціональнішої стратегії управління є індивідуальним і залежить насамперед від настроїв, сподівань власників (акціонерів) банку.

Акціонерам та керівникам банків важливо усвідомити, що в цивілізованому соціумі інтереси та переваги власників банку не мають входити в суперечність із суспільними інтересами та потребами, а гонитва за надприбутками не повинна превалювати над усіма іншими мотивами та основоположними принципами ведення банківського бізнесу.

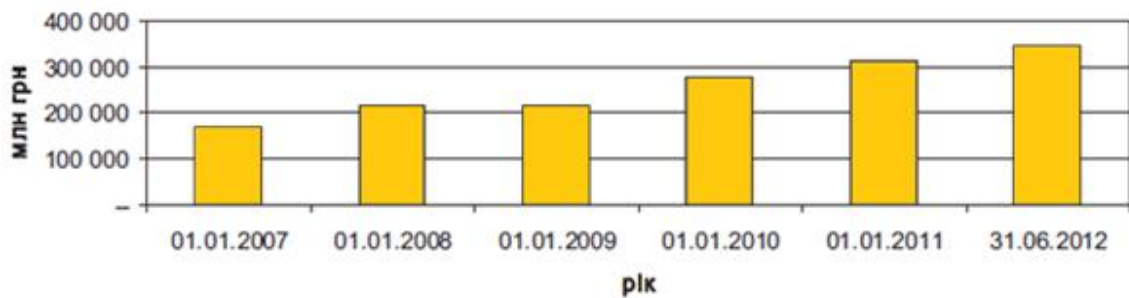
Тому, для успішного управління банківськими ризиками необхідно забезпечити: постійний моніторинг кредитного портфеля, який охоплює всі етапи – від підготовки й видачі кредиту до повного його погашення; запобігання прийняттю неконтрольованих рішень; удосконалення методик розрахунку резервів. Регулювання кредитних ризиків є об'єктивною необхідністю, засадою забезпечення стабільності банківської системи.

2.3. Аналіз формування депозитного портфеля банківських установ

Ринок депозитних послуг фізичних осіб – це сукупність економічних відносин, що виникають між фінансовими установами і фізичними особами, у межах окремих країн і світового господарства, щодо залучення грошових коштів у готівковій або безготівковій формі, у національній або іноземній валюті та банківських металах на договірних засадах на визначений строк або без зазначення такого строку за певну плату на рахунки у фінансових установах. Цей ринок є досить неоднорідним унаслідок неоднорідності характеристик груп фізичних осіб (за рівнем доходів, рівнем споживання, віком, соціальним

становищем тощо), які разом із банками і є основними суб'єктами на ринку депозитних послуг фізичних осіб.

Для ринку депозитних послуг фізичних осіб України було характерне поступове збільшення обсягу наданих депозитних послуг протягом 2007–2012 років, що зображено на рис.2.9.

Рис. 2.9. Ринок депозитних послуг фізичних осіб України, 2007–2012 рік, млн грн [75]

Але 2009 року обсяг залучених депозитів фізичних осіб зменшився на 3 762 млн грн, або 1,72% у порівнянні з 2008-м. Основною причиною такої ситуації була світова фінансова криза, яка торкнулась України у 2008–2009 роках і яка призвела до того, що такі банки, як «Родовід Банк», «Київ», «Укргазбанк», «Надра» та інші, не могли повертати кошти своїм вкладникам. За даними соціологів, банки втрачали довіру населення: із 26,9% у кінці 2007 року до 11,7% наприкінці 2008-го [59]. А вже протягом 2009 року рівень довіри зменшився ще на 3,2 п. п. – до 8,5% [65], що призвело до того, що за перші шість місяців 2009 року фізичними особами було вилучено з банківської системи 40–60 мільярдів гривень [86].

Але незважаючи на такі негативні тенденції на початку року, 2009 рік банки змогли завершити з незначним падінням обсягу залучених коштів фізичних осіб. А вже 2010 року їм вдалося суттєво збільшити обсяг залучених коштів від

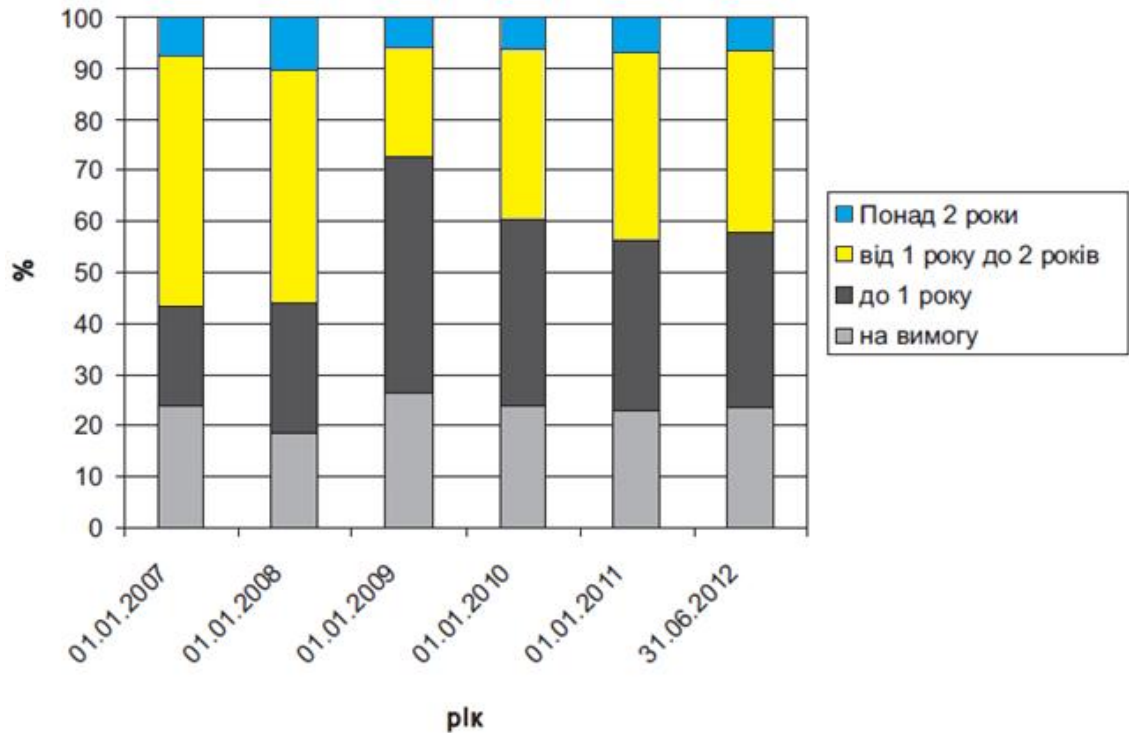
фізичних осіб до 275 093 млн грн за темпу зростання 28,49%. Це сталося значною мірою завдяки успішній діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, який повернув понад 340 тисячам вкладників 3,7 млрд грн [88]. Тенденція до зростання обсягу наданих депозитних послуг тривала і в наступних періодах. Зокрема, 2011 року депозити фізичних осіб зросли на 35 298 млн грн – до 310 390 млн грн, а на кінець червня 2012-го депозити вже становили 342 449 млн грн.

Однією з основних причин такого зростання було визначення державою подальшої долі Родовід Банку і банку «Надра». Банк «Надра» отримав нового власника, звільнився від тимчасової адміністрації і повернувся на ринок з наміром виплатити депозити своїм вкладникам і відродити свою репутацію. Родовід Банк був трансформований у санаційну установу для збору проблемних активів державних банків, а його гроші вкладникам повертали через державний Ощадбанк. Також були націоналізовані Укргазбанк і об'єднання двох банків [29].

Зростання обсягу залучених депозитів комерційними банками є позитивним моментом, оскільки дозволяє збільшувати обсяги активних операцій банків. Але при цьому необхідно враховувати структуру депозитів за строками, що так само має значення. Оскільки загальновідомим є той факт, що банки, як правило, залучають короткострокові грошові ресурси, а розміщують їх у довгострокові проекти. Так, окрім зростання обсягу залучених депозитів фізичних осіб, у 2007–2012 рр. відбувалися зміни й у структурі залучених комерційними банками депозитів фізичних осіб за строками, що представлено на рис. 2.10.

У 2007 і 2008 роках найбільшу частку в залучених депозитах становили кошти терміном від 1 до 2 років: 49 і 45% відповідно, а найменшу – депозити терміном більше ніж два роки: 8 і 10% відповідно. Причому депозити терміном понад два роки 2008 року зросли на 79% і становили 22 777 млн грн. Також у період 2007–2008 років кошти на вимогу зросли на 455 млн грн, або на 1 %. При цьому їх частка у загальній сукупності залучених депозитів фізичних осіб зменшилась із 24% у 2007 році до 19% у 2008-му. Це свідчить про те, що у 2007–

2008 роках фізичні особи збільшували обсяги розміщених депозитів у комерційних банках, причому віддаючи перевагу строковим депозитам.

Рис. 2.10. Структура депозитів фізичних осіб у розрізі валют вкладів у 2007–2012 роках [75]

А 2009 року ситуація суттєво змінилася, основною причиною чого стала світова фінансова криза, нестабільна економічна ситуація у країні, заборона на дострокове зняття депозитів, банкрутство низки комерційних банків, зменшення довіри населення до банківської системи. Усі ці та багато інших обставин спричинили зменшення депозитів фізичних осіб строком від одного року. Так, депозити строком від 1 до 2 років зменшилися на 51 988 млн грн, або на 53%, а депозити строком більше ніж 2 роки зменшилася на 10 739 млн грн, або на 47%, що призвело до зменшення їхньої частки у структурі депозитів фізичних осіб. Депозити строком від 1 до 2 років становили лише 22% від загального обсягу

залучених депозитів, а строком більше ніж два роки – 6%. Це призвело до збільшення частки короткострокових депозитів до 72% від загального обсягу залучених депозитів фізичних осіб, причому депозити строком до 1 року становили 45%. Починаючи з 2010 року відбулося зростання обсягу залучених депозитів фізичних осіб комерційних банків, як було зазначено вище. Незважаючи на зростання залучених депозитів комерційними банками в період 2010–2012 років їхня структура за строками майже не змінювалася.

Депозити на вимогу за 2010–2012 роки були в межах 24% від загального обсягу залучених депозитів фізичних осіб, депозити строком до 1 року 2010 року – 37%, а у 2011–2012 роках – 34%, депозити строком від 1 до 2 років у 2010 році – 33%, а у 2011–2012 роках – 36%, депозити строком більше ніж два 2 років з 2010 року до червня 2012-го – 6 або 7%. Наведені дані засвідчують, що починаючи з 2010 року Національному банку України та комерційним банкам вдалося стабілізувати ситуацію на ринку депозитних послуг фізичних осіб України і забезпечити незмінну структуру вкладів фізичних осіб за строками.

Нестабільність на ринку депозитних послуг України також вплинула на рівень процентних ставок за депозитами фізичних осіб. Так, середньозважені ставки за депозитами в річному обчисленні 2007 року становили 7,4%, а 2009-го – 12,2%, що є максимумом за період 2007–2012 років. А вже 2010 року відбулося зниження процентних ставок, причому на початку року середні ставки за депозитами були на рівні 13% річних, а в кінці року – 9,6–10%; 2011-го середньозважена процентна ставка становила 9,1%, хоча в листопаді і грудні процентні ставки були 10,0 і 11,6% відповідно.

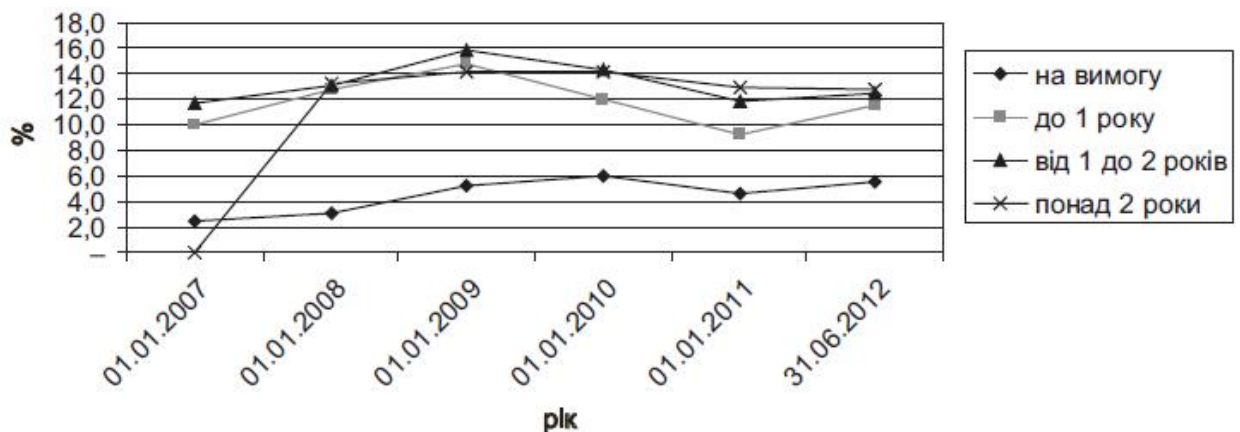
Така ситуація була спровокована діями НБУ, метою яких було обмежити інфляцію шляхом вилучення грошової маси, а результатом замість цього стала катастрофічна нестача ліквідності в українських банках [29]. Така тенденція тривала і 2012 року: середньозважена ставка на кінець червня становила 11,16%.

Схожа зміна процентних ставок спостерігається при структуруванні депозитів за строками, що зображено на рис. 2.11.

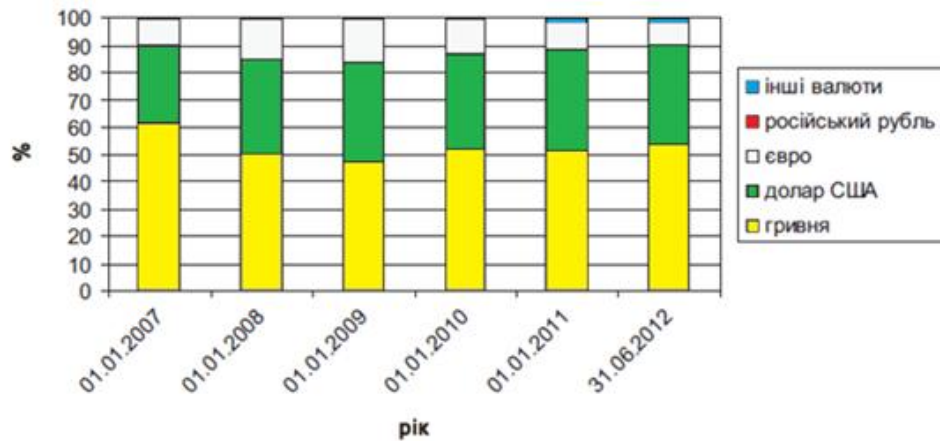
Так, найвищий розмір процентних ставок за всіма видами строкових депозитів був 2009 року, що пояснюється бажанням банків не допустити відпливу коштів із депозитних рахунків у кризовий період. Максимум за депозитами на вимогу був досягнутий 2010 року і становив 6,1%. Для всіх видів строкових депозитів 2011 рік характеризувався зменшенням середньозважених

річних процентних ставок до докризового рівня (2007-го), що не завадило банкам збільшити обсяг залучених депозитів на 13%. При цьому необхідно відмітити, що процентні ставки за депозитами на вимогу після 2009 року не знижувалися до рівня 2007–2008 років, що підтверджує той факт, що банки намагаються утримувати кошти фізичних осіб у банківській системі і одним з інструментів є саме рівень процентних ставок.

Рис. 2.11. Процентні ставки за депозитами фізичних осіб у 2007–2012 роках, %

Поряд із дослідженням ринку депозитних послуг фізичних осіб за строками розміщення вкладів, важливе значення має і розгляд валют, у яких фізичні особи розміщують свої депозити. У 2007 році 61,22% депозитів фізичних осіб, які були залучені банками, були внесені у гривнях (рис.2.12).

Рис. 2.12. Структура депозитів фізичних осіб у розрізі валют вкладів у 2007–2012 роках [75]

У 2008–2009 роках відбувалося зниження частки депозитів у національній валюті і в кінці 2009 року їхня частка становила 47,21%. Починаючи з 2010-го частка депозитів фізичних осіб, залучених банками, стабілізувалася на рівні 51–52% у загальному обсязі депозитів фізичних осіб. Зменшення частки депозитів у національній валюті супроводжувалося збільшенням частки в іноземних валютах. Основними валютами, в яких розміщували кошти фізичні особи, були євро і долар США. Депозити в інших валютах протягом 2007–2012 років становили менше ніж 1% від загального обсягу залучених депозитів.

Якщо 2007 року депозити в євро становили 9,28% від загального обсягу депозитів, то у 2008 році вже 14,29%, а у 2009 році – 15,47%. Після чого почався спад депозитів у євро і в 2012 році їх частка вже становила 8,77%. Серед основних причин такого стрімкого падіння частки депозитів в євро можна виділити проблеми в економіці Євросоюзу, криза в Греції, зменшення довіри до євро інвесторів як резервної валюти.

У той час як частка депозитів у доларах США, починаючи з 2008 року, коливалась у межах 34–37% і 2012 року була на рівні 36,75%. Отже, після

кризового періоду 2009 року комерційним банкам вдалося стабілізувати структуру депозитів фізичних осіб за видами валют.

Як показав проведений аналіз, погіршення стану ринку депозитних послуг фізичних осіб України відбулося 2009 року і, на нашу думку, це було викликано низкою причин, основними з яких є: спад вітчизняного виробництва, підвищення рівня безробіття, недовіра вкладників до банків тощо. Але комерційним банкам і Національному банку України вдалося стабілізувати ситуацію в банківській системі і в наступних роках збільшити обсяг залучених коштів фізичних осіб у результаті нівелювання більшості негативних факторів, які впливали на банківську систему у 2008–2009 роках.

Незважаючи на стабілізацію ситуації на ринку депозитних послуг фізичних осіб, банкам слід уживати заходів, щоб не допустити настання таких ситуацій, які були у кризовий період. І основним завданням банків є забезпечення стабільності на ринку депозитних послуг фізичних осіб, недопущення панічних настроїв вкладників і вилучення коштів з банків.

Для цього банки вживають такі заходи, як перерахунок процентних ставок або введення штрафних ставок за дострокового зняття коштів зі строкових депозитів, розроблення програм лояльності для постійних клієнтів і нових депозитних послуг для клієнтів. Також у своїй діяльності комерційним банкам необхідно враховувати і фактор конкуренції з боку інших фінансових установ, що може зменшити обсяг наданих депозитних послуг банками. Наприклад, одним із конкурентних фінансових інструментів можуть стати державні казначейські зобов'язання. Зокрема, у жовтні вже буде здійснено розміщення казначейських зобов'язань на пред'явника в документарній формі загальним обсягом 200 млн дол. США зі строком обігу 24 місяці [55].

Окрім запровадження нових видів депозитів і підвищення лояльності клієнтів, банкам, НБУ, урядові необхідно підвищувати фінансову грамотність, розвивати ощадну культуру населення, оскільки значна частина не розуміє

принципів функціонування фінансових посередників і тримає грошові кошти поза банками.

Таким чином, акцентування уваги на проблемах, пов'язаних із наданням депозитних послуг фізичним особам банками, – це об'єктивне усвідомлення загальноекономічної ситуації. Дослідження реальних подій, що сталися на ринку депозитних послуг фізичних осіб України протягом 2007–2012 років, свідчать про існування певних проблем, зумовлених світовою фінансовою кризою, недовірою населення до фінансових установ.

Ситуація, в якій працюють сьогодні фінансові установи, у тому числі й банки, є досить не простою. Особливо це відчутно в умовах фінансової нестабільності країни, що проявилось у 2008–2009 роках. Виникає безліч зовнішніх і внутрішніх ризиків, які в умовах стабільного функціонування банківської системи більш стримані та менше впливають безпосередньо на діяльність банків. Однією з проблем, яка визначена за результатами дослідження динаміки наданих депозитних послуг фізичними особами, є недовіра клієнтів до банків, що пов'язане з ризиком блокування коштів на рахунках банків або навіть і з банкрутством фінансової установи.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У другому розділі проаналізовано депозитний та кредитний портфель банків України за різними ознаками.

У післякризовий період розвитку банки України у 2012 році відновили динаміку зростання як кредитного, так і депозитного портфелів. Уперше після кризи 2008 року банкам в межах банківської системи вдалося завершити 2012 рік з прибутком, що свідчить про хороші перспективи розвитку банківського бізнесу у 2013 році.

На макрорівні спостерігається у 2012 році збільшення відсоткових ставок за депозитами до 24 %, що не є оптимальним у процесі формування ресурсної бази банку через необхідність збільшення відсотків за кредитні продукти, що й так не в пріоритеті у позичальників. Загалом можна визначити тенденцію до хвилі депонування коштів на депозити населенням, що було визвано зростанням відсоткових ставок за депозитними продуктами банків, особливо в короткотерміновому обсязі.

Необхідно відзначити, що довгострокове кредитування є основною рушійною силою розвитку інвестиційної діяльності, оскільки є основним джерелом вливання довгострокових ресурсів в економіку.

Враховуючи те, що найактивнішими учасниками довгострокового кредитування на ринку України є банки, можна відзначити, що проблема нарощення обсягів довгострокових кредитів буде стосуватись і правового поля їх діяльності, і оптимізації ризиків, й інших аспектів.

За структурою кредитних продуктів необхідно підкреслити домінування кредитів фізичним особам, що займають майже половину кредитного портфеля банків України, також вагомий відсоток наданих кредитів юридичним особам.

Відповідно до проведеного аналізу депозитних продуктів банків у 2012 році чистий серед дещо змінився, в основному дана ситуація пов'язана зі збільшенням

відсоткових ставок за депозитами та збільшення відсоткових ставок за кредитами, що призвело до зменшення обсягів кредитування клієнтів через непомірні відсотки та пропозицію зі страхування, що збільшує плату за кредит, хоча й зменшує ризики банку.

Також дана ситуація може бути спровокована надмірно великими обсягами планових показників на кожного співробітника відповідно до залучення депозитних коштів, при виконанні яких збільшується відсоткові витрати банку, а процентні доходи не здатні значною мірою їх покрити. Тому дана ситуація не найкращім чином відобразилась на прибутку банку.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ЯК ГОЛОВНИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ В ЕКОНОМІЦІ

3.1. Банки з державною участю та їх вплив на стабільність банківської системи у післякризовий період

Більшість економічних досліджень кінця ХХ сторіччя визначили проблеми функціонування державних банків (ДБ) як з комерційної точки зору, так і в контексті можливої незбалансованості розміщення державних фінансових ресурсів, зростання рівня політизованості банківського сектора, зменшення якості фінансового посередництва тощо. В той же час внаслідок світової фінансової кризи 2008–2009 рр. багато країн світу (в тому числі й Україна) були змушені націоналізувати проблемні приватні банки, що збільшило частку державної власності у банківських системах (так, наприклад, в промислово розвинутих країнах – з 7,3 % в 2007 р. до 10,8 % в 2009 р., хоча в 2010 р. вона дещо знизилася – до 9,9 %). Викладені обставини надали новий імпульс пошуків наукових дискусій щодо функцій банків з державною участю (БДУ) в економіці, механізмів їх функціонування та місця у фінансовій системі.

Дослідження, що проводилися останніми роками, особливо фахівцями МВФ та Світового банку, а також досвід посткризової стабілізації в окремих країнах світу докорінно змінили уявлення про роль державного капіталу в банківській системі, підтвердили можливості його позитивного впливу на розвиток фінансового сектора, фінансову стійкість банківських систем, вирівнювання рівнів економічного розвитку різних секторів економіки, стимулювання економічного зростання тощо.

До фінансової кризи 2008–2009 рр. частка держави у сукупному капіталі банківської системи України була досить незначною (в середньому 6,08 %

протягом 1999–2008 рр.), тоді як після кризи суттєво зросла: 16,75 % в 2009 р., 22,68 % – 2010 р., 20,26 % – 2011 р. Це пов'язано з тим, що в 2009 р. з метою підтримання фінансової стійкості вітчизняної банківської системи, утримання від дефолту та відновлення платоспроможності окремих банків держава стала власником істотної участі в їх статутному капіталі або ввела тимчасові адміністрації (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Державна участь у банках України за станом на 01.01.2013

Тип банків	Назва банку	Власники істотної участі у статутному капіталі банків	Частка у статутном у капіталі, %
Державні банки	ПАТ “Державний ощадний банк України”	Створені за рішенням Кабінету Міністрів України, капітал банку сформовано з коштів державного бюджету, статут затверджено Кабінетом Міністрів України, ліквідація та зміна розміру статутного капіталу – за рішенням Кабінету Міністрів України. Вищий орган управління – Наглядова рада (паритетна участь представників Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України)	100,0000
	ПАТ “Державний експортно-імпортний банк України”		100,0000
Банки з істотною участю держави	ПАТ “Акціонерний комерційний банк “КИЇВ”	Міністерство фінансів України	99,9369
	ПАТ “РОДОВІД БАНК”		99,9937
	ПАТ АБ “Укргазбанк”		92,9998
	ПАТ “Український банк реконструкції та розвитку”	Державна інноваційна фінансово-кредитна установа	99,9945
	ПАТ “Комерційний банк “ХРЕЩАТИК”	Головне фінансове управління Київської міської державної адміністрації	24,7894
	ПАТ “Акціонерний комерційний банк “Новий”	Державне підприємство “Конструкторське бюро “Південне”	18,3297

Аналіз фінансових звітів державних банків в Україні засвідчив значний рівень комерціалізації їх основної діяльності. Державні банки демонструють значно вищі рівні показників ROA та ROE, ніж приватні банки відповідної групи, хоча максимізація прибутку не повинна бути основним орієнтиром їх діяльності. Частка кредитів в активах цих банків під час кризи була значно нижчою, ніж у

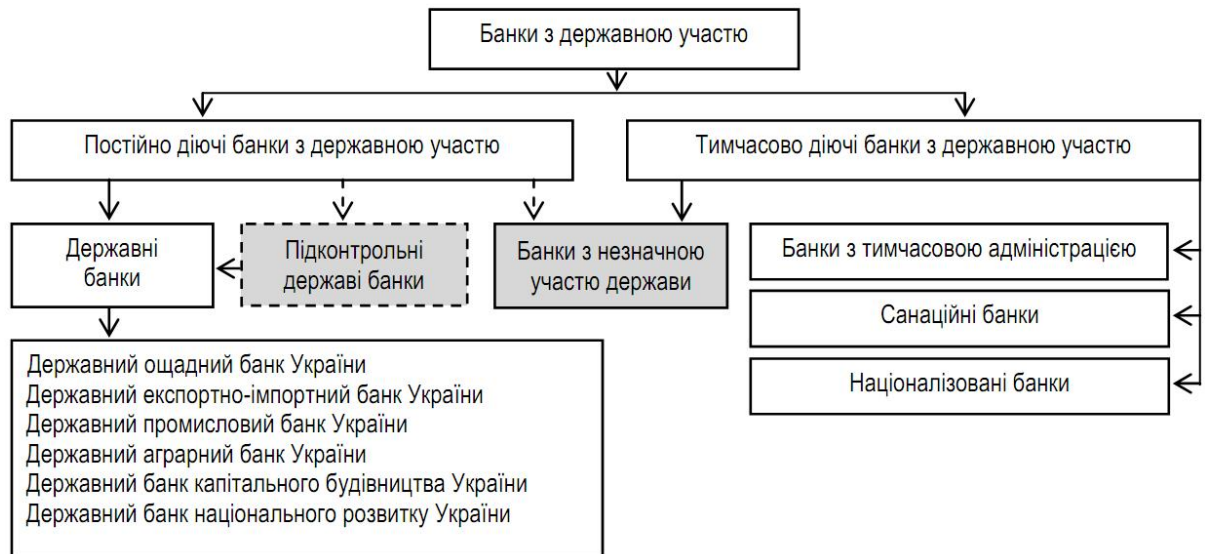

приватних банків, що свідчить про невиконання ними функції антициклічного регулювання кредитної активності в банківській системі. При цьому державні банки не виконують одну зі своїх основних функцій – зниження трансакційних витрат на фінансовому ринку, оскільки величина чистої процентної маржі у них значно вище, ніж у приватних банків. Вони витрачають значно менше коштів на маркетинг порівняно з приватними банками, оскільки значна частка цих витрат фактично перекладено на державу.

Значний рівень кредитування цими банками імпорту споживчих товарів та послуг свідчить, що їх капітал, який фактично є власністю держави, витрачається на фінансування економік інших країн, що дестимулює економічне зростання в Україні. Таким чином, користуючись привілейованим становищем на ринку, яке їм забезпечує державна участь, державні банки фактично перетворилися на осередки акумулювання не виправдано високих обсягів капіталу, а функціонують вони при цьому як звичайні комерційні банки. Це обумовлює необхідність кардинального перегляду концептуальних підходів до та функціонування БДУ в Україні та регулювання їх діяльності.

На наш погляд, на сьогодні відсутня об'єктивна необхідність існування ДБ України в такому форматі, в якому вони перебувають зараз, внаслідок їх фактичного перетворення на звичайні комерційні банки та невиконання ними своїх функцій в економіці. Доцільно розробити концептуальну схему реформування БДУ в Україні, у якій обґрунтовано сутність, цільове призначення та механізм функціонування всіх типів БДУ (рис. 3.1).

На рис. 3.1 виділено темним та пунктирною рисою позначено типи БДУ, які доцільно зберігати лише протягом перехідного періоду. Так, існування банків з незначною (10–50 %) участю держави ми вважаємо доцільним лише як тимчасово діючих.

Рис. 3.1. Класифікація різновидів державних банків в Україні

На основі аналізу зарубіжного досвіду функціонування державних банків запропоновано при проведенні таких досліджень групувати країни, виходячи з того, за яким принципом в них функціонують державні банки:

1) державні банки функціонують на загальних засадах з іншими банками, здійснюють той самий перелік операцій, але в деяких випадках орієнтовані на обслуговування окремих секторів економіки;

2) державні банки займають абсолютно відокремлене місце у банківській системі, виконують виключно функції фінансових агентів уряду при реалізації загальнонаціональних програм соціально-економічного розвитку, перелік операцій та цільові орієнтири таких банків та приватних банків суттєво відрізняються.

У більшості країн, де держава має частку у капіталі банків, вони створені та функціонують за першим принципом. На основі результатів досліджень фахівців МВФ та Світового банку, які довели негативний вплив ДБ на економічне зростання та рівень розвитку національних економік в цих країнах, можемо констатувати про необхідність дотримання в Україні першої моделі.

На шляху до формування національних банківських систем за другим принципом сьогодні знаходяться Росія, Бразилія та Індія, але діяльність ДБ в цих країнах суттєво реформується. Єдиною країною, де ще з 1990-х років такі банки функціонують за другим принципом в чистому вигляді, є Китай.

Розглянемо переваги та недоліки побудови системи державних банків в Україні за двома альтернативними сценаріями:

1) система з декількома такими банками, що спеціалізуються на обслуговуванні різних напрямків економічної діяльності;

2) один універсальний державний банк.

За результатами аналізу галузевих диспропорцій в економічному розвитку України, середньої рентабельності окремих напрямків економічної діяльності, галузевих аспектів формування кредитних портфелів банків, а також пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку національної економіки, запропоновано до складу державних банків України включити такі банки:

- Державний ощадний банк України;
- Державний експортно-імпортний банк України;
- Державний промисловий банк України;
- Державний аграрний банк України;
- Державний банк капітального будівництва України;
- Державний банк національного розвитку України.

Ефективність функціонування державних банків напряму залежить від оптимального співвідношення між уповноваженими органами управління ними. Важливого значення має також структура керівних органів державних банків, тому необхідно розробити структуру Наглядової ради для кожного з цих банків із представників Президента України, профільних комітетів Верховної Ради України, міністерств та інших органів виконавчої влади.

Основною метою державних банків є кредитування інвестиційних проектів, при якому бюджетні фінансові ресурси, які є в розпорядженні кожного з цих банків, обмежено. Виходячи з цього, важливо обґрунтувати і закріпити оптимальну базову ставку кредитування такими банками суб'єктів господарювання, що може бути зроблено на базі однопродуктової моделі оптимального розподілу обмежених фінансових ресурсів в межах галузі.

Нарощування частки державного банківського капіталу в Україні негативно впливає на якість та глибину фінансового посередництва, рівень довіри населення до банків, призводить до збільшення трансакційних витрат та рівня політизованості банківського сектора, до зниження якості кредитних портфелів банків, не впливає на обсяги кредитування приватного сектора і на темпи економічного зростання країни. Це підтверджує негативний вплив сформованої сьогодні в Україні моделі функціонування БДУ на розвиток банківської системи та економіки в цілому.

Частку участі держави в банківській системі слід вимірювати не за капіталом, а за активами, що дозволить адекватно врахувати реальні можливості держави щодо контролю над активами БДУ, зокрема: при введенні тимчасових адміністрацій у банках; при участі держави в статутному капіталі банків в обсязі, більшому ніж 50 %; при відсутності вимог з боку регулятора щодо дотримання чіткого кількісного співвідношення активів та капіталу банків.

На сьогодні в Україні актуальним є створення двох груп БДУ: постійно діючі (ДБ та підконтрольні державі банки) та тимчасово діючі (банки з тимчасовою адміністрацією, санаційні банки, націоналізовані банки). Банки з незначною участю держави, які сьогодні створюються як на постійній, так і на тимчасовій основі, після закінчення реформи мають залишитися лише у другій групі, а підконтрольні державі банки – взагалі припинити своє існування.

Враховуючи значний вплив державного капіталу в банківській системі на розвиток фінансового сектора, фінансову стійкість банківської системи,

стимулювання економічного зростання тощо, особливої актуальності набуває розробка та затвердження в Україні загальнонаціональної концепції розвитку БДУ, яка б передбачала кардинальний перегляд стратегічних орієнтирів існуючих державних банків та створення ряду нових з огляду на необхідність подолання існуючих диспропорцій в рівнях економічного розвитку різних секторів вітчизняної економіки.

3.2. Підвищення ефективності діяльності банків як основних посередників на фінансовому ринку України

Розвиток економіки безпосередньо залежить від стану банківської системи, фінансування та обслуговування підприємств банками. В умовах наростаючої фінансової кризи однією з основних проблем, яка стоїть перед вітчизняною банківською системою, є підтримка її стабільності та надійності.

В світовій практиці питанням попередження та запобігання банківських криз приділяється велика увага, держава надає істотну підтримку банкам, щодо відновлення довіри до них з боку населення та забезпечення їх фінансової стійкості та стабільності, оскільки, без стійкої та стабільно функціонуючої банківської системи неможливо розвивати економіку країни та вирішувати соціальні завдання.

Саме стійкість кожної банківської установи забезпечує ефективне та стабільне функціонування всієї банківської системи. Фінансова стійкість є фундаментальним поняттям, що найбільш точно відображає проблеми та тенденції розвитку банківського сектору. В процесі дослідження проблеми забезпечення фінансової стійкості, в основному порушуються питання аналізу та управління фінансовою стійкістю, у той час як надзвичайно важливим є визначення факторів впливу на забезпечення фінансової стійкості банків.

За останні роки становище і умови діяльності банків істотно змінилися. Відносна нестабільність курсу національної грошової одиниці, інфляція спонукають банки забезпечувати прибутковість за рахунок розширення обсягу банківських операцій та послуг. Разом з тим вони не мають можливості ефективно вкладати кредитні ресурси у сферу реального виробництва у зв'язку з його низькою рентабельністю, тому банківська діяльність продовжує залишатися ризиковою.

На сьогодні загальний капітал банківської системи країни, за розрахунками, становить 4,9% офіційного валового внутрішнього продукту (для порівняння: у країнах Центральної та Східної Європи цей показник становить близько 40%). Загальні депозити на душу населення в Україні дорівнюють лише 48 дол. США (в Росії – 306, Естонії – 796, Польщі – 1318, Чехії – 3198 дол. США). Лише приблизно 75% банків функціонують у відносно нормальному режимі, спостерігається стійка тенденція до зниження прибутковості робочих активів у цілому по банківській системі.

Питома вага проблемних (прострочених та сумнівних) кредитів і сьогодні залишається значною і складає від 11 до 35% за різними оцінками.

Зокрема, фінансова стійкість повинна бути не лише короточасним досягненнями банків, а й стратегією їхнього розвитку. Належний рівень фінансової стійкості банків є відображенням їх високоефективного функціонування, достатнього нарощування фінансових ресурсів та раціонального управління ними.

На фінансову стійкість банківської системи впливає безліч факторів, які залежно від якісних характеристик їх впливу мають як позитивне, так і негативне значення. На зменшення рівня фінансової стійкості банків можуть впливати наступні фактори:

- зниження якості банківських активів; втрата довіри з боку вкладників, що підтверджується фактом відтоку депозитних коштів;

- зниження ліквідності;
- зменшення капіталізації банків;
- скорочення ресурсної бази банків;
- зростання процентних ставок; збільшення обсягів неповернутих валютних кредитів;
- складнощі із залученням нових інвестицій, зумовлені кризовими явищами на європейських фінансових ринках та зниженням кредитних рейтингів значної частини українських банків.

Наведені фактори є загальними для всіх банків й істотно впливають на досягнення ними стану фінансової стійкості.

Особливу увагу при цьому слід приділити виявленню зовнішніх факторів, які впливають на банківську систему незалежно від діяльності банку та внутрішніх факторів, які залежать від функціонування самого банку, і визначають ступінь їх впливу на діяльність та стан банку.

Зовнішні фактори поділяються на економічні, соціально-політичні та фінансові. До економічних факторів відноситься інвестиційний клімат (забезпечує послаблення інфляції, забезпечення оптимальних процентів за депозитами і вкладеннями, зниження відсоткових ставок за кредитами, скорочення заборгованості та зростання споживчого попиту населення); стан платіжного балансу країни (чітко відображає економічне становище країни, широко використовується в інтересах прогнозування і макроекономічного регулювання діяльності банків, допомагає в проведенні виваженої курсової політики та забезпечення стабілізаційного функціонування банків); податкову політику (дозволяє створити економічну ефективність і соціальну справедливість, гарантування стабільності податкового законодавства, яке відображається у податковому кодексі і оптимально пов'язати інтереси держави з інтересами банківського сектору); стан економіки (суттєво впливає на

рівень захищеності банківського сектору та ступінь реагування на зміни в економічній ситуації країни).

До соціально-політичних факторів доцільно віднести соціальну стабільність (враховуючи цей фактор, створюється гармонізація інтересів банківського сектору і держави в цілому, соціально-психологічне сприйняття цілей, методів, принципів і форм державного управління соціальною сферою банківської системи в Україні); стійкість уряду (забезпечить стабільне функціонування діяльності банків шляхом чіткої та стабільної роботи уряду країни); політичну стабільність (передбачається стан рівноваги, збалансованості банківської системи і політичних інститутів як суб'єктів владних відносин, оптимального політичного рішення, яке дасть змогу з мінімальними втратами зберегти досягнуте банками становища).

Соціально-політична ситуація в країні дозволить визначити рівень соціальної стабільності в суспільстві, фінансово-економічну і соціальну політику, політичну орієнтацію існуючого уряду. Причому в умовах подальшої соціальної і політичної стабілізації суспільства більш повне і послідовне врахування цих факторів повинно відігравати зростаючу роль. Необхідно брати до уваги політику органів управління всіх рівнів, рівень життя, а також рівень довіри до банківського сектору.

До фінансових факторів доцільно віднести процентну політику НБУ (дозволяє сформувати процентну політику як єдиного поняття грошово-кредитної політики, забезпечує управління банківською системою і банківською діяльністю, чинне законодавство сприятиме консолідації не лише банківського права, але і суспільного економічного життя в цілому); кредитну політику НБУ (підтримує стабільність національної валюти, стабілізується вартість національних грошей як на внутрішньому ринку через зниження темпів інфляції, так і на зовнішньому через укріплення її обмінного курсу); валютну політику НБУ (спрямована на забезпечення

макроекономічної стабільності та створення умов довіри внутрішньої економіки й іноземного бізнесу до національної валюти, стимулювання розвитку експорту, повернення в країну заробленої іноземної валюти, забезпечення стабільного функціонування національної валютної системи, сприяння збалансованості платіжного балансу, гармонізації інтересів експортерів та імпортерів); стан грошового ринку (дає змогу здійснювати накопичення, оборот, розподіл і перерозподіл грошового капіталу); величину валютних резервів НБУ (достатній обсяг валютних резервів забезпечить економічну самостійність та стабільну діяльність банків).

Особливий вплив на стан грошового ринку чинить інфляція. В умовах поступового зниження інфляції має місце істотне зменшення ринкових процентних ставок, що призводить до скорочення маржі і відповідно до падіння доходів банків. Це вимагає зміни структури банківських балансів у напрямку підвищення частки довгострокових активів.

Наведені міркування стосуються вивчення зовнішніх факторів, що впливають на досягнення банком фінансової стійкості. Разом з тим слід враховувати також і внутрішні фактори, які залежать від функціонування самого банку.

До внутрішніх факторів доцільно віднести якість активів банку (врахування цього фактору забезпечує здатність швидко та без суттєвої втрати вартості перетворюватися в грошову форму); рівень менеджменту (цей фактор дозволяє виявити шляхи мінімізації ризиків та отримання достатніх прибутків для збереження коштів вкладників і підтримання життєдіяльності банку); рівень рентабельності (цей фактор дозволяє виявити резерви подальшого підвищення ефективності діяльності банку); ліквідність балансу банку (дозволяє банку своєчасно і повно забезпечувати виконання своїх боргових і фінансових зобов'язань перед усіма контрагентами, що визначається наявністю достатнього власного капіталу банку, оптимальним розміщенням і величиною

коштів по статтях активу і пасиву балансу з урахуванням відповідних термінів); платоспроможність банку (дозволяє забезпечити достатність власних коштів для забезпечення захисту інтересів вкладників та інших кредиторів банку); адекватність капіталу банку (а саме підвищення капіталізації банків, відображає рівень надійності та ризиковості банку і передбачає уявлення про банківський капітал як джерело покриття збитків).

Аналіз вищезазначених факторів дасть можливість виявити проблемні місця функціонування банку та вчасно прийняти рішення щодо усунення цих проблем, що призведе до підвищення ефективності діяльності банку.

Також доцільно звернути увагу на капіталізацію банків. Підвищення капіталізації банків є важливим фактором забезпечення стійкого функціонування банків, оскільки саме достатній обсяг статутного капіталу забезпечує економічну самостійність та стабільну діяльність банку. Так, протягом 2001-2012 років частка статутного капіталу в балансовому капіталі зростає та на кінець 2012 року становила 105,39%.

Нарощення статутного капіталу зумовлено приходом іноземних банків на фінансово-кредитний ринок України, а також необхідністю відновлення довіри до банківської системи з метою подолання кризових явищ.

Мотивація іноземних банків, що приходять на новий ринок, заслуговує особливої уваги. Основну роль тут відіграє можливість отримати прибуток від операцій на місцевому ринку. На їх рішення про відкриття бізнесу повинен впливати також рівень інтеграції між економікою країни походження і країни – об'єктом інвестицій.

Насамкінець, присутність іноземних банків значною мірою залежить від існуючих обмежень по входу на ринок, допуску до проведення широкого спектру операцій. Не можна відкидати й політичні міркування, що мають місце в процесі експансії іноземних банків в національну банківську систему, цей чинник важко піддається кількісному аналізу, втім не варто їм нехтувати.

Однак, головним чинником присутності іноземних банків в світовій практиці стала можливість отримати прибуток на новому ринку. Стратегія іноземних банків в цьому випадку орієнтується на перспективи розвитку економіки, зростанні ВВП, інфляцію, капіталізацію місцевих компаній. В загальному випадку, чим краще виглядають перспективи зростання ВВП тим більшим буде прагнення іноземних банків з'явитися на національному ринку. Додатковим фактором, в цьому випадку, є конкурентне середовище на місцевому ринку. Зацікавленість іноземних банків буде тим більшою, чим менш розвинута і ефективна місцева банківська система.

В загостренні конкуренції є, безумовно, певний ризик для місцевих банків. Зниження дохідності по операціях ускладнює розширення їх капітальної бази, яка, у порівнянні із іноземними банками, доволі слабка. Що може призвести до певної дестабілізації у національній фінансовій системі. На цьому наголошують деякі вітчизняні фахівці. Президент Асоціації українських банків А. Сугоняко впевнений, що в Україні взагалі відсутнє регулювання діяльності іноземних банків. Іноземному капіталу надана абсолютна свобода.

Разом із можливістю валютного кредитування все це стало причиною кризи 2008-2009 рр. Тому розширення участі іноземного капіталу обов'язково повинно супроводжуватися вдосконаленням системи пруденціального нагляду, щоб мати можливість попередити різке погіршення стану місцевих банків, що не витримали конкуренції. Окрім можливостей зростання капітальної бази та прибутковості додатковим фактором ризику може бути потенційне погіршення якості кредитного портфелю. Це пов'язано з тим, що першокласним позичальникам будуть надаватися більш привабливі умови в іноземних банках.

Попередні міркування базуються на припущеннях про розвиток в сталих умовах, однак, роль іноземних банків може змінитися в кризових явищах: вона може бути як позитивною так і негативною.

З одного боку, іноземні банки, що значною мірою спираються на міжнародні ресурси, більш стабільні до внутрішніх потрясінь. З іншого боку, у випадку загрози банківської кризи можливий варіант, коли вкладники обирають іноземні банки як «безпечну» гавань і почнуть масово перерозподіляти ресурси на користь великих міжнародних банків. Що стосується впливу іноземних банків на інші сектори економіки, то тут, в основному, простежуються позитивні моменти: економіка отримує доступ до більш якісних продуктів; загострення конкуренції в секторі фінансових послуг означає розширення можливостей вибору для клієнтів банку, зниження вартості РКО, тощо. Все це, безумовно, стимулює розвиток не фінансового сектору і економічне зростання країни. Не треба відкидати і те, що сам факт присутності іноземних банків (навіть за умови їх незначної частки в загальному обсязі ринку), здатен позитивно впливати на банківську систему і економіку країни.

Досвід країн Центральної та Східної Європи свідчить, що в цілому по регіону іноземні банки контролюють до 80% усіх банківських активів. Місцевий банківський капітал в цих країнах займає третій рівень (після іноземних та державних банківських установ). При цьому він формується значною кількістю невеликих установ. Зацікавленість іноземних банків до місцевих ринків помітно підсилюється вступом країни в ЄС. Місцеві банківські системи починають в цьому випадку розглядатися як частина більш потужного загальноєвропейського ринку, а не в якості більш ризикованих периферійних ринків. Якщо порівнювати участь іноземного капіталу в банківських системах країн Центральної та Східної Європи треба зазначити, що вона складає : в Росії – 23%, Литви – 77%, Чехії – 97%, Естонії – 99%. Статистичні данні щодо входження іноземного капіталу на банківський ринок України наведені в таблиці 1 свідчать про те, що на протязі кількох передкризових років сформувалася тенденція зростання долі іноземних банків в національній банківській системі.

Таблиця 3.2

Динаміка кількості банків з іноземним капіталом в період 2005-2012 рр.

Назва показника	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	01.05.2012
Кількість банків за Реєстром	181	186	193	198	198	197	194	198	177
Кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій	160	165	170	175	184	182	176	176	176
з них: з іноземним капіталом	19	23	35	47	53	51	55	53	53
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	7	9	13	17	17	18	20	22	22
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	9,6	19,5	27,60	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9	41,4

Згідно з даними таблиці 3.2 темпи зростання як кількості іноземних банків так і частки іноземного капіталу в статутному капіталі банків перевищували темпи зростання аналогічних показників по системі в цілому (в окремі роки в десятки разів). Від'ємна динаміка мала місце лише в 2010 році, що безумовно було викликано об'єктивним станом на ринку.

Якщо проаналізувати розподіл іноземних банків за країнами походження, можна зробити низку висновків про існуючі тенденції. Протягом 2007-2009 рр. участь іноземних банків за країною походження можна поділити на кілька умовних груп: розвинуті країни західної та центральної Європи, нові члени Євросоюзу та країни Східної Європи, Росія та інші. Росію доцільно виділити в окрему категорію з огляду на те що її показники в рази переважають показники таких потужних країн як Франція, Німеччина.

До категорії інших також було додано дані Кіпру (з огляду на те що ця країна часто використовується для реінвестицій національного капіталу з метою оптимізації податків).

Динаміка показників зазначених груп свідчить про зростання долі банків країн Східної Європи в 1,3 рази, скороченню долі країн Західної Європи в 0,9 рази, суттєвому скороченню долі інших країн майже в 2 рази. На тлі цих показників результати експансії російських банків виглядають більш ніж вражаюче : за 3 роки їх доля в загальному обсязі іноземних банків зросла в 2,42 рази.

Необхідно зазначити, що вихід іноземних банків на український ринок вимагав достатньо значних інвестицій з боку іноземних інвесторів: лише в 2007 році сума витрат на придбання українських банків перевищила 4,06 млрд.USD, при цьому коефіцієнт «priceToPbook value» (відношення ринкової та балансової вартості) сягав відносно високих значень у випадках із великими банками (ПАО «Уксроцбанк» – 5,36; АКБ «ТАС Комерцбанк» – 6,2), і коливався на рівні від 2 до 4 у випадках придбання невеликих за розмірами банків. Наведені дані свідчать, про те, що в передкризовий період на міжнародному банківському ринку існував відчутний попит на отримання можливості входу на вітчизняний банківський ринок.

Втім достатньо висока вартість виходу на ринок призвела до необхідності агресивної поведінки розвитку бізнесу – захопленню вагомих часток ринку (іноді у його найбільш ризикових сегментах), демпінгу в формуванні операційної політики, тощо.

Негативні наслідки кризи суттєво вплинули на банківський ринок України і деякі іноземні банки були змушені залишити як його окремі сегменти, так і сам ринок в цілому.

Протягом 2010-2012 рр. банківський ринок України покинула низка іноземних фінансових груп: пішла чеська Home Credit Group, російська «Ренесанс Груп», нідерландська група TBIF, Bank of Georgia, який залишив за собою лише 19,4% акцій «БГ Банку». Крім того, протягом 2008-2012 років. про згортання окремих напрямків діяльності (зокрема роздрібного бізнесу) оголосили групи

«Кредит Європа Банк», ПАТ«ІНГ Банк», український підрозділ АТ «Сведбанк» і ПАТ«СЕБ Банк»[1]. Доповнюють картину чутки про можливість продажу роздрібного бізнесу АТ «УкрСиббанку», та повний продаж таких великих банків АТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Банк Форум».

Головними причинами подібних дій є обмеженість джерел доходів, а як наслідок, збиткова діяльність, та, як не дивно проблеми із недостатністю капіталу. В світовій практиці іноземні банки, що, зазвичай, мають суттєву фінансову підтримку з боку материнських структур, розглядаються як стійкі до внутрішніх шоків. Так було з українськими дочками іноземних банків, до того часу, коли поглибилася європейська фінансова криза, внаслідок якої було прийнято рішення про необхідність збільшення власного капіталу європейських банків. І, хоча, іноземна приналежність банків за кризовий період стала неформальним показником надійності, фінансова стійкість материнських холдингів неоднорідна.

Напружена ситуація на фінансових ринках ЄС у світлі кризи суверенних боргів лише посилює невизначеність щодо долі іноземних банків в Україні. З цієї точки зору підсумки стрес-тестування дозволяють оцінити капіталізацію материнських структур.

З метою підвищення рівня капіталізації вітчизняних банків, в 2010 році Національний банк України збільшив вимоги до мінімального розміру регулятивного капіталу. На сьогодні, відповідно до п. 2.1 глави 2 розділу II Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні (затвердженої Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. №368), мінімальне значення розміру регулятивного капіталу банку становить 120 млн. грн. [4]. Для розв'язання проблем та забезпечення збереження фінансової стійкості банків, необхідно об'єднати зусилля всіх гілок влади й розробити заходи, які були б спрямовані на вихід України з політичної та економічної кризи.

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене можна сказати, що визначення та систематизація впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на фінансову стійкість банків дозволить виявити кількісну залежність від факторів, що формують фінансову стійкість; виявити проблемні місця функціонування конкретного банку; вчасно приймати рішення стосовно напрямків поліпшення фінансової стійкості банків.

Вдале дослідження і врахування вищезазначених факторів дозволить забезпечити ефективне та стійке функціонування банківської системи України, збільшити прибутковість банків та досягти мінімізації ризиків.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

На основі дослідження проблем та перспектив підвищення ролі банків у основних фінансових посередників в економіці можемо зазначити.

У період кризи важливою є роль держави у регулюванні банківського сектору, тому в Україні ми позитивно розцінюємо націоналізацію декількох проблемних банків. Проте державі важливо здійснювати ефективну діяльність у державних банках, або продавати їх в період стабілізації.

На сьогодні не існують можливості для визначення ролі банків з іноземним капіталом як суто негативної так і суто позитивної.

Безумовно, в період зростання (як банківського ринку України так і економіки в цілому) банки з іноземним капіталом позитивно вплинули на низку показників: підвищено капіталізацію банківської системи України, ріст темпів кредитування, розширення асортименту, поліпшення якості банківських послуг. Що в свою чергу сприяло більш швидкому розвитку та зростанню окремих галузей вітчизняної економіки: в першу чергу торгівля, будівництво, машинобудування тощо. Втім очікування, щодо зниження відсоткових ставок не виправдалися, тому що іноземні банки діяли передусім у власних комерційних інтересах забезпечуючи певний рівень прибутковості, операційного та відсоткового доходу.

Однак навіть за умов збереження достатньо високої вартості власних послуг банкам із іноземним капіталом вдалося здійснити експансію і захопити значну частку вітчизняного банківського ринку. Зростання частки іноземного капіталу підвищує ризик залежного розвитку. Тому при регулюванні варто звертати більше уваги на банки, через які підвищується рівень концентрації капіталу з однієї країни, проводити моніторинг темпів зростання сукупної частки банківського капіталу під контролем окремих держав, а також їх інтеграційних об'єднань. З другого боку, під час кризи іноземні банки забезпечили фінансову

стійкість банківської системи України завдяки збереженню припливу дефіцитних капітальних і кредитних коштів. Значного відпливу капіталу з банківської системи України за кордон не було. Зазначене вище, надає особливого значення посиленню міжнародного нагляду за діяльністю транснаціональних банків на консолідованій основі.

Необхідно також визнати наступні стратегічні напрямки вдосконалення роботи банківської системи на українську економіку: дедоларизація української економіки; формування внутрішнього довгострокового ресурсу; оптимізація діяльності банків з іноземним капіталом, що направлена на виконання основної функції банківської системи – кредитування української економіки; зупинення інфляційних процесів і мінімізація процентних ставок; формування інфраструктури ринку проблемних активів.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження теоретичних та практичних аспектів діяльності банків як основних фінансових посередників у економіці можемо сформулювати такі положення і висновки.

1. Фінансове посередництво – це специфічний вид діяльності на грошовому ринку, що полягає в акумуляції його суб'єктами в обмін на свої зобов'язання вільних грошових капіталів і розміщення їх від свого імені в дохідні активи. Унаслідок цієї діяльності:

- * на ринку з'являються нові фінансові інструменти і загальний асортимент їх значно розширюється, що посилює стимули до формування вільних грошових капіталів;

- * урізноманітнюється трансформація грошового капіталу, що сприяє кращій адаптації його руху до потреб розширеного відтворення;

- * скорочуються витрати економічних суб'єктів на забезпечення руху свого грошового капіталу;

- * зменшуються ризики економічних суб'єктів, пов'язані з використанням свого грошового капіталу.

2. Суб'єкти грошового ринку, які займаються фінансовим посередництвом, називаються фінансовими посередниками. Вони поділяються на дві великі групи:

- * банки;

- * небанківські фінансові посередники.

Економічна відмінність між ними полягає в тому, що суб'єкти другої групи є чистими посередниками, вони не можуть розмістити в активи більше коштів, ніж самі акумулювали. Банки ж є не тільки звичайними посередниками, а й творцями кредиту, оскільки виконують емісійну функцію. Тому правомірно розглядати банки не тільки як простих посередників, а й як підприємства кредитної сфери.

3. Вказана економічна відмінність між банками і небанківськими фінансовими посередниками вимагає чіткого визначення сутності банку. Без цього законодавство не зможе забезпечити ефективне регулювання банківської діяльності.

Банк в економічному розумінні - це фінансовий посередник, що виконує комплекс базових операцій, які в сукупності представляють закінчений процес посередництва:

- * акумуляцію грошових коштів економічних суб'єктів з правом вільного розпорядження ними;

- * вільне розміщення їх у дохідні активи від свого імені і під свою відповідальність;

- * безумовне виконання розпоряджень власників акумульованих коштів щодо їх використання - повернути власникові готівкою, перерахувати на рахунки третіх осіб чи на власні рахунки інших видів у цьому чи іншому банках.

4. Небанківські фінансові посередники - об'єктивно необхідне явище у ринковій економіці. Вони не тільки є потужними конкурентами банків у боротьбі за вільні грошові капітали, що саме по собі має позитивне значення, а й беруть на себе надання економічним суб'єктам таких фінансових послуг, виконання яких не вигідно чи законодавче заборонено банкам. Тому всілякий розвиток небанківського посередництва є важливим економічним завданням уряду та центрального банку.

В Україні небанківські фінансові посередники набули ще меншого розвитку, ніж банки. Причини гальмування розвитку цих посередницьких структур грошового ринку криються теж у недостатньому поступові економіки, у повільній її ринковій трансформації, у низькому життєвому рівні населення та незначних грошових заощадженнях.

5. Комерційні банки відносяться до особливої категорії ділових підприємств – фінансових посередників. Вони залучають капітал, заощадження населення та інші вільні грошові кошти, які вивільняються у процесі господарської діяльності та надають їх у тимчасове користування іншим економічним агентам, які потребують додатковий капітал. Фінансові посередники виконують, таким чином, важливу народногосподарську функцію, забезпечуючи суспільство механізмом міжгалузевого та міжрегіонального перерозподілу грошового капіталу.

Фінансове посередництво відрізняється від брокерсько-дилерських функцій. Специфічна риса брокерів та дилерів полягає в тому, що вони не створюють власних вимог та зобов'язань, діючи за дорученням клієнтів. Фінансові ж посередники в процесі діяльності створюють нові вимоги та зобов'язання, які стають товаром на грошовому ринку. Так, приймаючи вклади клієнтів, комерційний банк створює нове зобов'язання – депозит, а надаючи позику – нову вимогу до позичальника.

Цей процес створення нових зобов'язань і їх обміну на зобов'язання інших контрагентів складає основу, суть фінансового посередництва. Така трансформація виключно важлива в ринковій економіці. Вона дозволяє подолати труднощі прямого контакту зберігачів та позичальників, які виникають через невідповідність сум, що пропонуються та вимагаються, їх строків, доходності і т.д. Акумуляуючи грошові капітали з різних джерел, фінансові посередники створюють загальний “пул” грошових коштів і можуть задовольнити вимоги по кредитах на найрізноманітніших умовах.

6. Комерційні банки є багатофункціональними установами, які оперують в різних секторах ринку позичкового капіталу. Великі комерційні банки представляють клієнтам повний комплекс фінансового обслуговування, включаючи кредити, прийом депозитів, розрахунки та інше. Цим вони відрізняються від спеціалізованих фінансових установ, які володіють

обмеженими функціями. Комерційні банки традиційно відіграють роль стрижневої, базової ланки кредитної системи.

7. Значення комерційних банків в сучасних кредитних системах дуже велике. Сьогодні вони здатні запропонувати клієнту до 500 видів різноманітних банківських продуктів та послуг. Широка диверсифікація операцій банку дозволяє зберігати клієнтів та залишатись рентабельними навіть за кон'юнктури. Але далеко не всі банківські операції повсякденно присутні та використовуються в практиці конкретної банківської установи. Проте існує певний базовий "набір", без якого банк не може нормально існувати та функціонувати.

До таких конструктивних операцій банку відносяться:

- прийом депозитів;
- здійснення грошових платежів;
- видача грошових кредитів.

Саме на виконанні цих функцій і створюється той фундамент, на якому розвивається робота банку.

8. На основі аналізу діяльності банків України в останні роки можемо стверджувати, що у 2013 році рівень надійності банківської системи буде визначатися такими чинниками:

– навіть з урахуванням проведеної банками роботи з проблемною заборгованістю, залишається актуальним питання якості активів -в умовах зниження макроекономічних показників і спаду промислового виробництва кількість позичальників із задовільним рівнем фінансового стану продовжує падати;

– незважаючи на відтік валютних коштів, викликаний виходом зарубіжних банків і скороченням надходжень в іноземній валюті на рахунки компаній-експортерів, темпи приросту валютних коштів населення і стабільне зростання їх частки в зобов'язаннях банків на тлі високих девальваційних очікувань підвищує уразливість банківської системи до валютних ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик Б. П. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : підручник / Б. П. Адамик. – [2-ге видання, доп. і переробл.]. – К.: Кондор, 2011. – 416 с.
2. Антонюк Г. Управління кредитним ризиком в банківській діяльності // Наукові записки. – 2006. - № 15.
3. Афанасьєв Т.О. "Гроші та кредит": навч. посіб., 2004, с. 200
4. Боринець, С.Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини [Текст] : підручник / С. Я. Боринець. – К. : Знання, 2004. – 410 с. – ISBN 966-620-003-1.
5. Балабанов І.Т. "Основи фінансового менеджмента": навч. посіб. 2001р., с.130
6. Банковское дело [Текст] : учебник / О. И. Лаврушин, И. Д. Мамонова, Н. И. Валенцева и др.; под ред. О. И. Лаврушина. – М.: КНОРУС, 2006. – 768 с.
7. Банківська діяльність (вітчизняний та зарубіжний досвід) [Текст] : навч. посібник / С. М. Лаптев, М. П. Денисенко, В. Г. Кабанов, О. С. Любунь. – К.: ВД "Професіонал", 2004. – 320 с.
8. Банківські операції [Текст] : підр. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. А. М. Мороза. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.
9. Банківські операції [Текст] : підручник / О. В. Дзюблюк, Я. І. Чайковський, Н. Д. Галапуп та ін.; за ред. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.
10. Банківські клієнти в Мережі]. - [Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://bankografo.com/bankivski-kliyenti-v-merezhi.html>].

11. Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн /Барановський О. // Вісник НБУ. – 2009. – № 4. – С. 8–19.
12. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / О.І. Бара-новський. – К. : КНЕУ, 2008. – 759 с.
13. Береславська, О. І. Актуальні проблеми курсової політики України [Текст] / О. І. Береславська // Вісник Національного банку України. - 2010. - № 2. - С. 16-20.
14. Бланк І.А. “Стратегія та тактика управління фінансами”, : навч. посіб. СП ”АДЕФ-Україна“, 2006р.
15. Брігхем Е. Ф." Основи фінансового менеджменту ”: навч. посібник видавництво “Молодь”, К., 2007р.
16. Буряк П.У. "Фінанси України" підручник. - 2008. - № 12, с.240
17. Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2013. – № 2. – 221 с.
18. Вірт, М. Я. Регулювання валютного курсу та його оптимальний режим для України [Текст] / М. Я. Вірт, П. О. Куцик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. - № 3. – С. 157-163.
19. Вітлинський В.В. Кредитний ризик комерційного банку: навч. посіб. – К.: Знання, 2000.
20. Волков Н.Ф. "Фінанси підприємств"., навч. підр. 2006. - № 8.
21. Вплив світової фінансової кризи на економіку України [Електронний ресурс] / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/21_12/274_Sza.pdf/ - 25.11.2011. - Загл. з екрану.
22. Габбард Р. Гроші, фінансова система та економіка [Текст] : підручник / Р. Габбард. – К.: КНЕУ, 2004. – 889 с.

23.   Грошово-кредитна система України в умовах ринкових перетворень в економіці [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Н. Д. Гала пуп та ін.; за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: “Карт-Бланш”, 2007. – 308 с.
24.   Гроші та кредит [Текст] : підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.; за заг. ред. М. І. Савлука. [5-те вид., без змін]. – К.: КНЕУ, 2008. – 744 с.
25.   Дворецкая А.Е. Модификация банковского надзора с учетом уроков мирового кризиса / А.Е. Дворецкая // Деньги и кредит. – 2012. – №5. – С. 24–29.
26.   Дзюблюк О. В. Валютна політика [Текст] : підручник / О. В.Дзюблюк. – К.: Знання, 2007. – 422 с.
27.   Долішній М.І. "Регіональна економіка". - 2000,-№ 1.
28.   Єгоричева С. Б. Організація діяльності банків у зарубіжних країнах [Текст] : навч. посібник / С. Б. Єгоричева. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 208 с.
29.   З вогню та в полум'я: огляд ринку депозитів за 2011 рік [Електронний ресурс] // Prostobank.ua. – 2012. – Режим доступу : http://ua.prostobank.ua/depoziti/statti/z_vognyu_ta_v_polum_ia_oglyad_rink_u_depozitiv_za_2011_rik.
30.   Закон України “Про господарські товариства” від 19.09.91 №1576 - 12 // Баланс, 1998р., № 33
31.   Закон України “Про інвестиційну діяльність” від 18.09.91 №1560 - 12 // Бізнес, 1999р., №1-2
32.   Зарицька І. Передумови та особливості прояву сучасної світової банківської кризи /Зарицька І. // Вісник НБУ. – 2009. – № 6 (160) – С. 20–29.

33. Захожай В.Б. "Збірник наукових праць" УФЕІ, навч. посіб. 2001, - № 1.
34. Зимин И. А "Реальні інвестиції": навч. посібник - М: Тандем, 2000.
35. Івасів Б. С. Гроші та кредит [Текст] : підручник / Б. С. Івасів. [Вид. 3-тє, змін. і доп.]. – Тернопіль : Карт-бланш, 2008. – 528 с.
36. Ізмайлова К.В. Фінансовий аналіз: навч. пос. - К.: МАУП, 2000
37. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління НБУ : затверджена 28.08.2001 р. №368 / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01>
38. Коваленко В. В. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : навч. посібник / В. В. Коваленко. – К.: Знання України, 2006. – 332 с.
39. Козюк В. Валютна композиція міжнародних трансакцій: конкуренція між долларом та євро з позиції монетарного аналізу глобальних процесів / В. Козюк // Світ фінансів. – 2007. – № 1. – С. 7-18.
40. Кириченко О.А. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці / О.А. Кириченко, Ю.Г. Кім // Актуальні питання економіки. – 2009. – № 12. – С. 53–66.
41. Кірхнер Р.. Банківський сектор в Україні: минулі події та майбутні виклики / Роберт Кірхнер, Рікардо Джуччі, Сайрусде-лаРубія, Віталій Кравчук // Берлін/ Київ, березень 2011. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2011/PP_02_2011_ukr.pdf
42. Ключко Л. А. Забезпечення фінансової стабільності банків в умовах фінансової кризи /Л. А. Ключко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 10 (100) – С. 97–105.

43. Ключові тренди в поведінці споживачів банківських послуг. Чого очікувати в 2013 році? [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.gfk.ua/imperia/md/content/gfkukraine/presentations/d._yablonovsk_i_gfk.pdf].

44. Ковальов В.В. "Управління фінансами", навч. посібник М., ФБК-ПРЕСС, 2008р. с.120.

45. Козикіна А.Д. "Аналіз діяльності фінансових посередників" навч. посібник - 2001. - № 3.

46. Корнеєв В.В. "Фінансові посередники: інституційна роль та інструментарій" навч. посібник. - 2000., с.56.

47. Короткова Є.М. "Антикризове управління: навчальний посібник - М: Інфра, 2000, с.36

48. Кравець В. М. Західноєвропейський банківський бізнес: становлення і сучасність / В. М. Кравець, О. В. Кравець; за ред. В. І. Міщенко. – К.: Знання-Прес, 2003. – 470 с.

49. Красавина Л. Н. Концептуальные подходы к реформированию мировой валютной системы / Л.Н. Красавина // Деньги и кредит. – 2010. – №5. – С. 48-57.

50. Лібералізація руху капіталу в ході євро інтеграції: досвід країн Центральної Європи [Текст] : монографія / А.О. Єпіфанов, С.М. Козьменко, М.І. Макаренко, Ф.О. Журавка [та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук А. О.Єпіфанова. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 109 с. ISBN 966-7262-67-4.

51. Монетарний огляд за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

52. Методичні рекомендації про порядок організації та реструктуризації комерційних банків: постанова Правління НБУ :

затверджена 09.10.2000 р. № 395 / Національний банк України. – Офіційний текст.
– Режим доступу до постанови : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.3754.0>

53. На шляху до «розумного суспільства»: інформаційні технології як фактор суспільних перетворень в Україні. – К.: НІСД, 2011. – 25 с.

54. Набока О.В. "Діяльність банків" 2005, навч. Посібник

55. Надійність інвестування у казначейські зобов'язання України гарантована державою [Електронний ресурс] / Прес-Служба Міністерства фінансів. – 2012. – Режим доступу :
http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245593718&cat_id=244277
212.

56. Нідзельська І.А. Кредитні ризики та їх наслідки для банківської системи України в умовах поглиблення фінансової кризи // Фінанси України.– 2009. - № 8. – С. 102 – 108.

57. Обзор банковского сектора в странах ВЕ и СНГ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.sbrf.ru/common/img/uploaded/files/pdf/press_center/banki_dnt.pdf.

58. Офіційний сайт Національного банку України
[//www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua).

59. Ощадна каса [Електронний ресурс] // Контракты. – 2009. – № 3–4. – Січень. – Режим доступу: <http://archive.kontrakty.ua/gc/2009/3-4/26-sberegatel'naya-kassa.html?lang=ua>.

60. Павлюк С.М. Кредитні ризики та управління ними // Фінанси України. – 2003. - № 11. – С. 104 – 109

61. Парижак Н.В. "Формування ефективної бюджетної системи України" підручник - 2008.

62. Партин Г. О." Фінанси України". підручник - 2002., с. 340

63. Про банки і банківську діяльність : закон України : прийнятий 07.12.2000 р. № 2121-III / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – № 5-6. – С. 30
64. Про захист іноземних інвестицій на Україні : закон України : прийнятий 13.03.1992 р. № 1540а-XII / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 46. – С. 616
65. Прес-релізи GfK Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gfk.ua/public_relations/press/press_articles/003903/index.ua.print.html.
66. Примостка Л. О. Аналіз банківської діяльності : сучасні концепції, методи та моделі : монографія / Примостка Л. – К. : КНЕУ, 2002. – 316 с.
67. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2012 році. Щорічне послання Президента України до Верховної Ради. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/docs/posl.pdf>.
68. Пшик Б. "Розвиток фінансового посередництва", навч. посібник 2002, с. 22.
69. Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк, О. Б. Васильчишин, Б. П. Адамик та ін.; за ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 384 с.
70. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків [Текст] : навч. посібник / В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, В. В. Салтінський, І. М. Вядрова. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2002. – 216 с.

71. Рынок банковских услуг в Украине глазами потребителей. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.beroc.by/docs/111121041149.pdf>.
72. Самуельсон П. В, Нордхауз Б.К. "Економіка". підручник - К.: Основи, 2002, с.222
73. Слобода Л. Роль та функції кредитних ризиків у банківській діяльності // Регіональна економіка. – 2005. - № 1. – С.128
74. Соціологічні дослідження компанії GfK Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gfk.ua/public_relations/press/press_articles/003507/index.ua.html].
75. Статистичний бюлетень (електронне видання) . - [Електронний ресурс. - Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897
76. Тридід О. М. Концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму антикризового управління банком / О. М. Тридід, В. Я. Вовк // Фінанси України. – 2009. – № 1.– С. 98–106.
77. Турбанов А.В. Антикризисные механизмы в банковской системе / А.В. Турбанов // Деньги и кредит. – 2012. – №1. – С. 20–23.
78. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: Факти та висновки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://finrep.kiev.ua/download/finlit_survey_6dec2010_ua.pdf].
79. Центральний банк та грошово-кредитна політика: підручник / А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук, та ін. ; за заг. ред. А. М. Мороза і М. Ф. Пуховкіної. – К. : КНЕУ, 2005. – 556 с.
80. Чернявський А. Д " Корпоративне управління" - навч. посібник. - К. МАУП, 2006. - 208с.
81. Шелудько В. М. Фінансовий ринок: Підручник. – Київ. – Знання, 2008. -535с

82. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. "Методика фінансового аналізу" навч. посібник - 2005.
83. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. "Финанси підприємств" навч. посібник. М.: ИНФРА-М, 2007.
84. Шумська С.С. Непараметричний метод сигнальних оцінок попередження економічної кризи в Україні [Текст] / С.С. Шумська, І.І. Серпак // Актуальні проблеми економіки: Науково-економічний журнал. – 2010. – № 12. – С. 205–214.
85. Шумська С.С. Особливості побудови та використання інтегральних показників у міжнародній та українській практиці [Текст] / С.С. Шумська // Економіст. – 2006. – № 11. – С. 74–77.
86. Що робити з депозитом? [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2009. – 20 травня. – Режим доступу :<http://www.epravda.com.ua/publications/2009/05/20/193748>.
87. Явірський С.С. "Аналіз ринку банківських послуг" - навч. посібник, 2005 р., 123с.
88. Якою банківська система України виходить із кризи 2008–2009 років? [Електронний ресурс] // Вісник НБУ. – 2011. – Лютий. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vnbu/2011_2/2011_02_1.pdf.
89. Caprio J. Bankinsolvencies. Cross-country experience / J. Caprio, D. Klingebiel // «WorldBankPolicyWorkingPaper» – 1996. – № 1620.
90. CEE Banking Sector Report. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rbinternational.com.
91. D. Hardy, C. Pazarbasioglu // IMF. – WorkingPaper. 98/91. – 1998.
92. Edison H. Doindicatorsoffinancialcriseswork? Anevaluationofonearlynearingssystem [Текст] / H. Edison //

Board of Governors of the Federal Reserve System International Finance Discussion Paper. – July 2000. – № 675.

93. Eichengreen B. Staying afloat when the wind shifts: External factors and emerging-market banking crises. [Text] / B. Eichengreen, A. Rose // «NBE Working Paper». – 1998. – № 6370.
http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897.